

נט בהשגחת הבד"ץ: "ענייני נישואין וגירושין" בבתי דין חרדיים פרטיים

במדינת ישראל פועלים בתי דין רבניים פרטיים (כלומר, בתי דין הפועלים מחוץ למערכת הרשמית של השיפוט הרבני) רבים, אולם רובם הגדול מתמקד בתחום המשפט האזרחי בלבד ('דיני ממונות'). מאמר זה הוא ניסיון ראשון לתאר את פעילותם של בתי דין חרדיים פרטיים בתחום דיני הגירושין, ובפרט את פעילותם של שני בתי הדין המרכזיים בתחום זה: בד"ץ העדה החרדית בירושלים ובית דינו של הרב קרליץ בכני ברק.

מסתבר שמדובר בפעילות שאינה מבוטלת מבחינה מספרית, ואשר מטבע הדברים מעוררת שאלות משפטיות קשות. המאמר עומד על ההיסטוריה של מוסדות שיפוט אלה ועל ההתייחסות אליהם מצידם של המשפט הישראלי ושל בתי הדין הרבניים הרשמיים. המאמר מנסה לעמוד על הסיבות שבעטיין פונים אזרחים (חרדים ושאינם חרדים) למוסדות בלתי מוכרים אלה, על ההצדקה העצמית של דייניהם לצורך בפעילותם ועל הדרך שבה הם מטפלים בסידור הגיטין ובנושאים הנלווים לתביעות הגירושין (למשל, חלוקת הרכוש בין בני הזוג).

המאמר עומד גם על מערכת היחסים המורכבת שבין בתי דין אלה ובין בתי הדין הרשמיים. לעיתים, מתקיים ביניהם שיתוף פעולה, אך במקרים אחרים מתקיים מתח חריף ששיאו הוא ערעור שמעלים דיינים 'פרטיים' על כשרותם של גיטין שסודרו במערכת בתי הדין הרשמית.

מבוא. א. בתי הדין הפרטיים העוסקים בדיני משפחה ומעמד המשפטי:
 1. בד"ץ העדה החרדית; 2. בית הדין של הרב קרליץ. ב. מערכת היחסים המורכבת בין בתי הדין הפרטיים לבתי הדין הרשמיים: 1. שיתוף פעולה בין בתי הדין הפרטיים לבתי הדין הרשמיים; 2. אתגרי בית הדין הרשמי מול בתי הדין הפרטיים. דברי סיום.

* פרופסור, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן. אני מבקש להודות לרב צבי יהודה בן-יעקב מבית הדין האזורי בתל-אביב, לעו"ד שמעון יעקבי מנכ"ל בתי הדין הרבניים, וכן לשני דיינים מבית הדין של הרב קרליץ שאיתם ניהלתי (בנפרד) שיחות ארוכות בתאריכים 17.3.2017 ו-23.3.2017. מטבע הדברים, ביקשו השניים לשמור על עילום שמם ויכונו כאן 'הדיין א' והדיין ב'. כמו כן, אני מודה לעורכי הדין אברהם אינדורסקי, אהרן בניסטי ואלעד קפלן וכן לעיתונאי יאיר אטינגר שסייעו גם הם במידע רב ערך על הקורה בבתי הדין הפרטיים. מובן שהאחריות לכתוב כאן עליי היא בלבד.

מבוא

דומה שרוב אזרחי ישראל מקשרים את המונח 'בד"ץ' (= בית דין צדק)¹ לתחום הכשרות. אכן, גופי כשרות רבים נקראים בשם המכיל בתוכו מונח זה, והבולט שבהם הוא 'בד"ץ העדה החרדית' שהוא כנראה הגוף הגדול ביותר בישראל הנותן כשרות למוצרי מזון, ואף למוצרי ניקיון, מחוץ לרבנות הראשית. אולם, בד"ץ זה כשמו כן הוא. מדובר בבית דין הלכתי לכל דבר ועניין, אשר גוף הכשרות שבפיקוחו הוא רק אחת ממחלקותיו. בית הדין, אשר פועל בשכונת גאולה בירושלים (ומקיים גם דיונים בבית שמש)², משמש כערכאת שיפוט לכלל הסכסוכים שבין אדם לחברו המוסדרים בחלק 'חושן משפט' שבשולחן ערוך (ובכך הוא אינו ייחודי)³, ואף עוסק בדיני משפחה (חלק 'אבן העזר'): החל בניהול לשכת רישום נישואין⁴ וכלה בפסיקת מזונות, תביעות גירושין, סידור גיטין וכדומה.

'בד"ץ העדה החרדית' (להלן: בד"ץ) אינו בית הדין הרבני הפרטי (זה המונח המשפטי שנועד להבדילו מבית הדין הרבני הרשמי הפועל מכוח חוק המדינה)⁵ היחיד שעוסק בדיני משפחה. במגזר החרדי קיים בית דין גדול עוד יותר – בית דינו של הרב נסים קרליץ בכני ברק⁶ (להלן: בד"ק) – העוסק, לצד עיסוקו המרכזי בתביעות אזרחיות, גם בדיון בדיני משפחה

- 1 צירוף זה ככינוי לבית דין הלכתי מופיע בספרות התורנית החל מראשית תקופת האחרונים. המקורות המוקדמים ביותר שמצאתי שנוקטים צירוף זה הינם מן המאה ה-16 (רלב"ח, מבי"ט, מהר"ל מפראג ואחרים).
- 2 ועד הכשרות שע"י בד"ץ העדה החרדית מדרוך הכשרות ס"ד 5 (התשע"ד) (להלן: מדרוך הכשרות).
- 3 במדינת ישראל פועלים עשרות רבות של בתי דין לממונות העוסקים במשפט אזרחי בהסכמת הצדדים. בתי הדין משתייכים כמעט לכל המגזרים בציבור היהודי אורתודוכסי. לרשימה חלקית של בתי הדין ראו "רשימת בתי דין" אתר דין תורה <https://goo.gl/oQncVG>. לדיון בהיבטים שונים של פעילות בתי הדין הפרטיים, ראו עמיחי רדזינר "בית הדין הרבני בין בג"ץ לבד"ץ: השפעת בג"ץ על מעמדו ההלכתי של בית הדין הרשמי" משפט וממשל יג 271 (2011) (להלן: רדזינר "בין בג"ץ לבד"ץ"); אדם חפרי וינוגרוב "התעצמות הפלורליזם המשפטי בישראל: עלייתם של בתי הדין ההלכתיים לדיני ממונות במגזר הציוני-רדי"תי" עיוני משפט לד 47 (2011) (להלן: חפרי וינוגרוב "התעצמות הפלורליזם המשפטי"); צבי דורות ערכאות של תורה: היבטים חוזיים, נזיקיים ודינאיים בפסיקות בתי הדין לממונות (עבודת גמר לתואר "מוסמך במשפטים", אוניברסיטת ברא"ל) – הפקולטה למשפטים, 2015).
- 4 מדרוך הכשרות, לעיל ה"ש 2.
- 5 בפרט חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953 וחוק הדיינים, התשט"ו-1955.
- 6 שמו הרשמי של בית הדין הוא 'בית דין צדק – בני ברק', אך הוא בדרך כלל קרוי על שם מייסדו ומי שעמד בראשו עד 2012, הרב שמריהו יוסף נסים קרליץ, מבכירי הפוסקים בעולם החרדי-ליטאי (היום עומד בראש ביה"ד חתנו, הרב שריאל רוזנברג). כיום מזוהה בד"ק עם הזרם הליטאי המרכזי, זה שכפוף למרותם של הרבנים אהרן לייב שטיינמן וחיים קנייבסקי (על הפילוג בציבור הליטאי, שהוקצן לאחר פטירתו של הרב אלישיב, ראו בנימין בראון "היהדות החרדית והמדינה" כשיהדות פוגשת מדינה 79, 255-262 (ידידיה שטרן ואח' עורכים, 2015)). זהו ביה"ד הגדול ביותר בכני ברק, וכנראה אף ביה"ד הפרטי הגדול בעולם. הוא מנהל למעלה מאלף תיקים בשנה ויש בו עשרות דיינים, חלקם עוסק באופן שוטף בתיקי משפחה ובגירורים.

בכלל (לרבות תיקי ירושה), ובתיקי גירושין בפרט, כמו גם בגיורים.⁷ עם זאת, במאמר זה יוגבל הדיון בעיקר לענייני גירושין.

שני בתי הדין הללו יעמדו במקדד מאמר זה, משום שהם בתי הדין המשמעותיים ביותר העוסקים בדיני המשפחה מחוץ למערכת הממלכתית, ומעמדם הייחודי בקרב שאר בתי הדין הפרטיים מוצג גם בידי גורמים ממערכת בתי הדין הרשמיים.⁸ עם זאת, היו וישנם גורמים פרטיים נוספים שעסקו בסידור גיטין בהיקף קטן,⁹ ולאחרונה הכריזו בית דין פרטי גדול יחסית הפועל בירושלים – 'בית דין צדק ירושלים' לדיני ממונות ולבירור יוחסין¹⁰ – כי הוא מתחיל לעסוק בסידור גיטין.¹¹

בטרם נעבור לדון במסודות הללו יש לציין עובדה חשובה: למרות קיומם של בתי הדין הפרטיים, הרי שהרוב הגדול של בני הציבור החרדי על פלגיו השונים פונה לנהל את תביעות הגירושין שלו ואת סידור הגט בבית הדין הרבני הרשמי,¹² אשר מרבית דייניו יגדירו עצמם

ראו בנימין רבינוביץ' "ואלה המשפטים" יתד נאמן – מוסף שבת קודש 20.2.2004, 12; א' חפץ "בפרוודור בית הדין ברחוב הרב שך" יתד נאמן – מוסף שבת קודש 8.2.2013, 16; א' הכהן "תתן לך בכל שעריך" יתד נאמן – מוסף שבת קודש 9.8.2013, 20; אליעזר שולמן "כחוט השני שפתותיך" משפחה 14.4.2011, 26 (להלן: שולמן); יאיר אטינגר "הצצה נדירה לתוך אחד המוסדות הדיסקרטיים ביותר במדינה: בית הדין החרדי" הארץ 26.2.2010 <https://goo.gl/kF2UN4>

7 עיסוקו של ביה"ד בגיור עלה לאחרונה בבג"ץ 7625/06 רצ'ובה נ' משרד הפנים (פורסם כנבו, 31.3.2016), שם קבע הרכב מורחב כי גיוריו יוכרו לצורך מתן אזרחות על פי חוק השבות. דיון ב' אמר לי כי בשנים האחרונות בר"ק הקטין מאוד את מספר המתגיירים באמצעותו. עם זאת, עד לשנים האחרונות מדובר היה במספרים גדולים מאוד של גיורים, לפחות עשרות רבות בשנה. אני מקווה לשוב ולעסוק בעניין זה במקום אחר.

8 ראו למשל ערעור (גדול) 1-35-1043 (לא פורסם, 30.6.2004); שמעון יעקבי ביטול גיור עקב חוסר כנות בקבלת המצוות 40 (2009).

9 ראו להלן ליד ה"ש 39, 106 וכן בה"ש 103. בי"ד נוסף העוסק מפעם לפעם בענייני גיטין, דבר שכנראה הואץ בשנים האחרונות על רקע הפילוג במחנה הליטאי (לעיל ה"ש 6), הוא 'בר"ץ חניכי הישיבות' של הרב מרדכי גרוס (המזוהה עם 'הפלג הירושלמי' של הרב שמואל אויערבך) בבני ברק. ראו למשל ה"ש 152 להלן וכן פסק דין בעניין כשרותו של גט שפורסם: בית הדין לענייני גיטין 'ביטול גט בטענת תנאי שלא תלך לערכאות' תל תלפיות ס"ג רל"ה (התשס"ו). לא מיותר לציין שאחד משלושת הדיינים שחתומים על פסה"ד, הרב שלמה שאנן, כיהן באותה עת כדיון בבי"ד רשמי. עוד מעניינת ההערה המופיעה מעל פסק הדין שממנה עולה כי מדובר בפרסום חריג, וביה"ד אינו נוהג לפרסם את פסיקותיו בתחום זה "מחמת סיבות שהזמן גרמא". יש להניח שהרקע לכך הוא ההבנה שיש בעייתיות משפטית בעיסוקו זה של ביה"ד, וראו להלן ה"ש 50.

10 על ביה"ד, על הרב אברהם דב לוין העומד בראשו ועל הרקע לעימותים בינו לבין הרבנות הרשמית ראו רדזינר "בין בג"ץ לבר"ץ", לעיל ה"ש 3, בעמ' 327-353.

11 פסקי דין בדיני ממונות ובבירור יוחסין מבית דין ירושלים לדיני ממונות ולבירור יוחסין יד 9 (התשע"ה).

12 בשנים האחרונות ניכרת עלייה במספר מקרי הגירושין בציבור החרדי, ראו ענת בארט מתח ושניות: אפיוני ההבניה החברתית של גירושין בחברה החרדית 9-15, 74 (עבודת גמר

אף הם כבשר מבשרו של הציבור החרדי.¹³ אפשר להסביר נתון זה באמצעות כמה גורמים, אך די אם נניח שהם כוללים בין היתר מתן אמון במערכת הרשמית, הכרה בכשרותה ההלכתית, והבנת יתרונות האכיפה שיש לה בהיותה מערכת מדינתית.¹⁴

המאמר הוא ניסיון ראשון¹⁵ להציג, מטבע הדברים בצורה חלקית, את פעילותם של בתי הדין הפרטיים החרדיים בתחום דיני הגירושין. ניסיון זה מעמיד קשיים בלתי מבוטלים בפני החוקר, בפרט בשל סגירותם של מוסדות אלה, חששם של רבים מהמעורבים בהם לשתף פעולה – הן בשל אופייה האינטימי של פעולת המוסדות העוסקים בנושאי משפחה הנחשבים רגישים במיוחד גם במערכת הרשמית, הן בשל הרתיעה משיתוף פעולה עם מחקר אקדמי ביקורתי, והן בשל הבעייתיות המשפטית שעליה אעמוד בהמשך – ובעיקר משום שבניגוד לבתי הדין הרשמיים, הרי שפעילותם השיפוטית כמעט ואינה מתפרסמת בצורת פסקי דין או בצורות אחרות.¹⁶

פעילותם זו, מטבעה, אף יוצרת קשיים שונים והיא מביאה ליצירת מערכת קשרים מורכבת עם רשויות המדינה, ובפרט עם המוסד הרשמי הממונה על דיני המעמד האישי של יהודים, הלא הוא בית הדין הרבני הרשמי. לעניין זה, וכן לניסיון הסבר לעצם קיומם של בתי הדין הללו ולהצגת האתגרים שהם מציבים בפני מערכת השיפוט הרבנית הרשמית ייוחד מאמר זה. חלקו הראשון ינסה לשרטט את פעילותם של בתי הדין הפרטיים בתחום המעמד האישי, וחלקו השני יצביע על היחס המורכב שבינם לבין המערכת הרשמית.

לתואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת חיפה – הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות, בית הספר לעבודה סוציאלית (2012). בתי הדין הרבניים אינם מפלחים את ציבור המתדיינים לפי השתייכות דתית, אך מן ה"רות הסטטיסטיים של בתי הדין (ראו למשל <https://goo.gl/ryhtuy>) ניתן ללמוד על מספרי גירושין לא מבוטלים בריכוזים חרדיים מובהקים כמו בני ברק, אלעד, ביתר עילית ומודיעין עילית. וראו גם את הנתונים המובאים אצל אהרן רבינוביץ "שיעור המתגרשים בחברה החרדית עלה בתוך עשור וחצי" הארץ 30.12.2017 <https://goo.gl/jxt6ky>. להלן אעמוד על מספרי הגיטין המסודרים בבתי הדין הפרטיים, ונוכל לראות שגם אם נניח שכולם מסודרים לזוגות חרדים, ואין זה כך, הרי שעדיין מדובר במספרים הנמוכים פי כמה מאלה המסודרים בבתי הדין הרשמיים.

13 כידוע לכול, וכפי שניתן לבדוק באופן פשוט, מינוי הדיינים מתבצע בשנים האחרונות לפי מפתח פוליטי אחיד: שליש חרדים אשכנזים (המיוצגים על ידי מפלגת יהדות התורה), שליש חרדים ספרדים (המיוצגים על ידי מפלגת ש"ס) ושליש ציונים דתיים (המיוצגים כיום על ידי הבית היהודי). לעניין זה, ראו עדותו של מנכ"ל בתי הדין הרבניים לשעבר, ח"כ אלי בן-דהן: יוסף גרינבוים "נבחרו 22 דיינים חדשים לבתי הדין: רבני 'צוהר' נשארו בחוץ" חרדים 10 <https://goo.gl/HqXxzy> 11.9.2015.

14 רדזינר "בין בג"ץ לבד"ץ", לעיל ה"ש 3, בעמ' 290–296.

15 דיון קצר בן פסקה אחת בדניי המשפחה בבתי הדין הפרטיים מצוי אצל Hedva Porat-Martin, *Israeli Rabbinical Courts – Aspects of a More "Responsive" Legal System*, 8 DINE ISRAEL 49, 68 (1977) (להלן: Porat-Martin, *Israeli Rabbinical Courts*).

16 עצם כתיבת פסקי דין מנומקים כדבר שבשגרה, וודאי פרסומם ברבים, הוא חידוש בעולמה של ההלכה, חידוש שנוצר במערכת בתי הדין הרשמיים כתוצאה מלחץ השלטונות בישראל ומניסיון להידמות לבתי המשפט. בכך דומים בתי הדין הפרטיים לבתי הדין המסורתיים. ראו זרח ורהפטיג "התקדים במשפט העברי" שנתון המשפט העברי ו-1, 105, 116–119 (התש"ס).

א. בתי הדין הפרטיים העוסקים בדיני משפחה ומעמדם המשפטי

מבחינה משפטית קיים כמוכרן הברל בין סמכויות הדין בדיני ממונות ובענייני מעמד אישי. הראשונים מוגדרים מבחינת המשפט הישראלי כנושאים שיכולים להיות נידונים בבוררות וממילא אין מניעה לדון בהם גם בבתי דין רבניים פרטיים.¹⁷ אולם האחרונים מוסדרים בחוק שקבע כי "ענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם הייחודי של בתי דין רבניים".¹⁸ לכאורה מדובר כאן במערכת הממלכתית בלבד, היא מערכת בתי הדין הרשמיים שהוקמה בזמן המנדט ואשר סמכויותיה עוגנו בחוק.¹⁹ על כך יש להוסיף כי "ענייני נישואין וגירושין", לפחות במובנם הנוגע לענייני המעמד האישי, אינם ניתנים מטבעם למסירה להכרעתו של בורר²⁰ (אומנם, אין מניעה שבני זוג ידונו בפני בורר בענייני הרכוש והמזונות ויגיעו בעזרתו להסכם בנושא,²¹ אך נראה שלא יוכלו לעשות זאת בענייני משמורת).²² אפשר אם כך לומר שחלוקת העבודה בין בתי הדין הרשמיים לבין

17 אין זאת אומרת שהבד"ץ, או בתי דין פרטיים אחרים בהכרח פועלים על פי הוראות חוק הבוררות (שהרי הם כמוכרן לא רואים בו, או בחוק הישראלי בכלל, את מקור סמכות הדין שלהם). מבחינת תודעתם העצמית, הדיינים, גם הרשמיים, לא רואים עצמם כבוררים, אלא כריינים של ממש, שאינם נוקקים להסכמת הצדדים. ראו להלן ה"ש 88 וכן רדוינר "בין בג"ץ לבר"ץ", לעיל ה"ש 3, בעמ' 280-281. במקרים שונים דנו בתי משפט בפסקי דין של בתי דין רבניים פרטיים שסטו מהוראות החוק, ותיקנו ואף ביטלו אותם. ראו למשל הפ"ב (מחוזי ת"א) 893/08 סגל נ' רוב (פורסם בנבו, 23.2.2010); הפ"ב (מחוזי י-ם) 12-08-16578 קהילת עדת ירושלים נ' סגל (פורסם בנבו, 4.12.2014); הפ"ב (מחוזי ת"א) 14-06-4661 כהנמן נ' מרקוביץ (פורסם בנבו, 30.8.2015).

18 ס' 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים.

19 ראו למשל אריאל רוזן-צבי דיני משפחה בישראל: בין קודש לחול 27 (1990). כן ראו "בית-דין לגירושין" בצד בתי-הדין הרבניים "הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 6.4500 (התשנ"א).

20 ראו אשר מעוז "הרכנות ובתי הדין – בין פטיש החוק לסדרן ההלכה" שנתון המשפט העברי טז-יז 289, 332-333 (התשנ"א) (להלן: מעוז "הרכנות ובתי הדין"). עיינו בפרט במקורות הרבים הנזכרים שם בה"ש 142; פנחס שיפמן דיני המשפחה בישראל כרך א 37-40 (מהדורה שנייה, 1995) (להלן: שיפמן); אסף פורת "בית הדין הרבני כבורר" קריית המשפט ב 503, 508-510 (2002); סמדר אוטולנגי בורות: דין ונוהל 160-162 (מהדורה רביעית, 2005) (להלן: אוטולנגי).

21 לאחרונה קבע בית המשפט העליון כי הסכם בורות שעניינו למעשה חלוקת רכוש הוא הסכם ממון לכל דבר וכזוה דורש אישור ערכאה מוסמכת על פי חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973 (להלן: חוק יחסי ממון). ראו בע"מ 8063/14 פלמונית נ' פלמוני (פורסם בנבו, 13.7.2015).

22 לכאורה אמור להיות הברל בין מזונות אישה למזונות ילדים. האחרונים הרי נוגעים לצד ג' וככאלה יש מניעה לדון בהם בבוררות. אולם העמדה הרווחת היא שניתן לדון בהם בבוררות. ראו למשל בג"ץ 7249/11 פלוני נ' בית הדין הרבני האזורי בתל-אביב (פורסם בנבו, 14.12.2011). אומנם, הרי בפסיקה קולות שאפשרו לדון בענייני משמורת קטינים בבוררות, אולם עמדה זו אינה מקובלת. לסיכום הוריוכה בנושא ראו תמ"ש (שלום חיפה) 10-10-43286 אלמונית נ' אלמוני (פורסם בנבו, 8.12.2010). לכל העניין ראו אוטולנגי, לעיל ה"ש 20, בעמ' 162-165.

אלה הפרטיים אמורה להיות חדה וברורה: בעוד 'ענייני נישואין וגירושין' יכולים להיות נידונים רק בראשונים, הרי שבדורות על פי דין תורה יכולה להתקיים רק באחרונים.²³ ובכל זאת, כאמור, עוסקים בתי דין פרטיים בענייני מעמד אישי, וכפי שנראה להלן לפחות בחלק מן המקרים פעילותם זו מקבלת אישור בדיעבד מידי בתי הדין הרשמיים, ולעיתים אף מבתי המשפט, זאת אף שהמוסדות הפרטיים פועלים לכאורה שלא על פי חוק ואף מצביבים בפני אלה הרשמיים אתגרים לא פשוטים. דומה שכדי לנסות ולהבין את עובדת ההכרה והפקטו שמעניקה המדינה למוסדות הפרטיים יש להבין קודם את סיבת קיומם ואת הצורך שהם ממלאים.

נקודת המוצא לדיון היא כמובן העובדה הפשוטה שמבחינה הלכתית טהורה פעולתו של בית דין הלכתי, לרבות בתחומי המעמד האישי והגירור, אינה תלויה בהכרת המדינה. כך למשל שאלת כשרותם של קידושין ושל גט, כלומר השאלה האם הם משנים את מעמדו האישי של האדם המעורב בהם, תיבחן בפרמטרים הלכתיים 'פנימיים', ולא על פי שאלת מעמדן של פעולות אלה במשפט הישראלי המצפה שייעשו בצורה רשמית ומפוקחת.²⁴ במילים אחרות, שאלת המעמד האישי של יהודי בישראל נבחנת על פי מבחנים הלכתיים, גם אם אלה אינם עולים בקנה אחד עם דרישות החוק.²⁵ ברור שעובדה זו היא נתון הכרחי, אך הוא אינו מספיק כדי להסביר את סיבת קיומם של המוסדות הפרטיים. מדוע נזקק אליהם קהל לקוחותיהם ואין הוא פונה לבתי הדין הרשמיים, הפועלים גם הם לכאורה על פי אותה הלכה? אכן, המילה 'לכאורה' חשובה כאן, משום שחלק מן הטיעונים להצדקת קיומן הנפרד של מערכות שיפוט נוגע לטענות הלכתיות שמשמיעים דיני מוסדות אלה כנגד בתי הדין הרשמיים.

-
- יצוין כי לאחרונה דן בנושא בית הדין הגדול ואף הוא קיבל את ההבחנה שבין משמורת לעניינים אחרים. ראו ערעור (גדול) 970523/9 (לא פורסם, 26.2.2017). כן ראו להלן ה"ש 85.
- 23 כידוע, איסור ביצוע הליכי בורות בבתי הדין הרשמיים נקבע בבג"ץ 8638/03 אמיר נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים, פ"ד סא(1) 259 (2006) להלן: בג"ץ אמיר (ראו רדזינר "בין בג"ץ לבד"ץ", לעיל ה"ש 3, בעמ' 277-288). לאחרונה נמצאת בהליכי חקיקה הצעת חוק המיועדת להשיב להם, במגבלות שונות, את היכולת לפעול גם כבוררים. כאמור כאן, גם היא קובעת שדיני משפחה לא יידונו בהם בבוררות. ראו הצעת חוק שיפוט בתי דין דתיים (בוררות), התשע"ה-2015, פ/1370.
- 24 ראו להלן ליד ה"ש 130. עם זאת, ייתכן שפעולת בית הדין מכוח סמכות המדינה תהווה לכשעצמה פרמטר הלכתי שיוצג כבעל משקל, הן כיתרון (לעיל ה"ש 14) והן כחיסרון (להלן ליד ה"ש 145 ואילך).
- 25 ניתן להוכיח נקודה פשוטה זו מכיוונים שונים. די אם נזכיר כי בישראל קיים המושג 'נישואין פרטיים', כלומר נישואין שנערכו שלא באופן רשמי, שאם נעשו ללא פגמים הלכתיים הרי הם נישואין לכל דבר (שיפמן, לעיל ה"ש 20, בעמ' 325-343), או את העובדה שנישואין תוך עבירה על חוק גיל הנישואין, התש"י-1950 או על איסור ריבוי נישואין עלולה להביא להרשעה פלילית, אולם החוק הפלילי אינו אומר, ואינו יכול לומר, דבר על תוקפם של נישואין אלה, תוקף שייקבע אך ורק בבית הדין ועל פי ההלכה.

1. בד"ץ העדה החרדית

נתחיל במוסד הוותיק מבין השניים שעומדים במוקד המאמר: בד"ץ. למעשה, כמו 'העדה החרדית' עצמה ו'אביה' – 'ועד העיר האשכנזי' – שהוקמו כדי להתבדל מהגוף המאורגן של יהודי ירושלים ולאחר מכן של ארץ ישראל כולה, גם בד"ץ הוקם כדי להוות מוסד נגדי לבית הדין הרשמי. בית הדין הרשמי נוסד עם הקמת הרבנות הראשית על ידי השלטון המנדטורי ב־1921, והוא למעשה פיתוח של מוסד שהוקם כבר בסוף שנת 1918: בית הדין 'משרד הרבנות המאוחד לעדת ישראל בירושלים'. בראש משרד הרבנות של ירושלים הועמד מאוחר יותר הרב אברהם יצחק הכהן קוק שהפך בעקבות כך להיות גם הרב הראשי האשכנזי הראשון.²⁶ רצונה של 'העדה החרדית' להיבדל מהיישוב היהודי המאורגן, שהיה בעל אוריינטציה ציונית, וכן חוסר שביעות רצונה מרבנותו של הרב קוק, הביאו לכך שהשלטונות המנדטוריים אִפשרו לחבריה שלא להשתייך לארגון 'כנסת ישראל' שפעל מכוח 'פקודת העדות הדתיות (ארגון)' מ־1926, וממילא גם לא להיות כפופים לסמכות השיפוט של הרבנות הראשית שהוחלה רק על חברי 'כנסת ישראל'.²⁷ לצד ההתנגדות לכפיפות לבית הדין הרשמי שנתפס כפועל מכוחו של גוף לא לגיטימי ('כנסת ישראל' וה'ועד הלאומי' שעמד בראשה) – בשל היות חלק ממנהיגיו חילוניים, ובשל העובדה שגשים היו יכולות לבחור ולהיבחר לאספת הנבחרים של 'כנסת ישראל' – הרי שעלה גם הטיעון כי בתי הדין של הרבנות הראשית פועלים בניגוד להלכה המסורתית, בפרט בשל העובדה שהוקמה במערכת זו ערכאת ערעור ('בית הדין הגדול לערעורים'), ערכאה שאין לה בסיס מוצק בהלכה.²⁸

מובן שההימנעות מפנייה לבית הדין של הרבנות, הוא בית הדין הרשמי שהקימו שלטונות המנדט, חייב את חברי 'העדה החרדית' לפנות בכלל ענייניהם המשפטיים, ובפרט בענייני המעמד האישי, לכד"ץ שהקימה העדה. דוברי 'העדה החרדית' מציגים את המציאות הנוכחית כהמשכה של המציאות מתקופת המנדט. לדידם, חשיבות קיומו של הבר"ץ, כבית הדין ה'כשר' היחיד (בניגוד לבית הדין הרשמי), לא פחתה לאחר הקמת מדינת ישראל, אולי להפך²⁹ (שהרי מבחינת השקפתה הדתית של 'העדה החרדית', כידוע, מדינת ישראל גרועה

26 רשמית הוקם הבר"ץ ב־1937 כאיחוד של שני בתי דין (פרושים וחסידיים). לדיון תמציתי באמור כאן ראו מנחם קרן-קרץ "העדה החרדית" בירושלים ויחסה למדינת ישראל, 1973-1948 "קתדרה 161, 139, 142-144 (2016) (להלן: קרן-קרץ "העדה החרדית"). להרחבה ראו אריה מורגנשטרן הרבנות הראשית לארץ ישראל – ייסודה וארגונה 15-55 (התשל"ג) (להלן: מורגנשטרן); מנחם פרידמן חברה ודת – האורתודוקסיה הלא-ציונית בארץ-ישראל: תרע"ח-תרצ"ו 1918-1936 (1978) (להלן: פרידמן).

27 קרן-קרץ "העדה החרדית", שם, בעמ' 144; מורגנשטרן, שם, בעמ' 131-155; פרידמן, שם, בעמ' 185-213.

28 ראו עמיחי רדזינר "הרב עוזיאל, רבנות תל-אביב-יפו ובית הדין הגדול לערעורים: מחזה בארבע מערכות" מחקרי משפט כא 129, 132-137 (2004). קיומו של ביה"ד לערעורים מוצג עד היום כחיסרון בידי ראשי הבר"ץ. ראו משה שטרנבוך, שו"ת תשובות ונהגות, חלק ה, תקמא (התשס"ט).

29 ראו אברהם מרדכי ברייטשטיין כח בית דין יפה ד-ז (התשנ"ב); חיים הלוי "יציץ ופרח ישראל" דורות 38, 16 (28.10.2010). ראו עוד את דברי רבה של העדה החרדית בחיפה, הרב שמואל דוד מונק, שו"ת פאת שדך ח"א, שטו-שטז (התשל"ה), אשר מטיל ספק אם יש בכלל תוקף הלכתי

בהרכבה משלטון המנדט).³⁰ העובדה שמדובר בבית דין שפעל עשרות שנים לפני קום המדינה מוצגת, גם כפי גורמי שלטון ודיינים רשמיים, כבסיס לכך שגם כיום ניתנת להם אוטונומיה בתחום זה, והגיטין המסודרים בו מאושרים באופן כמעט אוטומטי בבית הדין הרבני הגדול, ולכני הזוג ניתן אישור גירושין רשמי לכל דבר.³¹ אולם חשוב להעיר שגם בתקופת המנדט לא היה לבר"ץ מעמד עצמאי, וגיטיו לא הוכרו בידי השלטונות לצורך רישום, אלא אם כן עברו אישור בידי הרבנות הראשית. התנועה החרדית 'אגודת ישראל', שעד לשנות הארבעים פעלה עם אנשי 'העדה החרדית' וייצגה אותם אל מול השלטונות,³² פעלה רבות על מנת לקבל מעמד רשמי לבר"ץ ולגיטין שסידר, אך נכשלה פעם אחר פעם.³³ זאת ועוד, אפילו ההכרה בהפקטו שהייתה ברישום הנישואין שביצעה 'העדה החרדית' לחבריה בוטלה בידי כג"ץ בשנת 1942.³⁴

לכאורה, הקמתה של מדינת ישראל, ביטול 'כנסת ישראל' וחקיקת חוק שיפוט בתי דין רבניים (המחיל את סמכותו של בית הדין הרשמי על כל יהודי שהוא אזרח המדינה או תושב בה), הייתה אמורה לבטל לגמרי את זכות קיומו של הבר"ץ ואת ההכרה בגיטין שהוא מסדר.³⁵ אכן, כבר בשנת 1951 קבע בית הדין הרבני הגדול בהרכב שבו ישבו שני הרבנים הראשיים, כי לאחר הקמת המדינה אין עוד מקום לקיומו של הבר"ץ, שכל הקמתו הייתה "טעות זדונית" במטרה "לפלג את עם ישראל", וכי "הסמכות של הרבנות הראשית יציבה גם לגבי כל חברי העדה האשכנזית שהם נתינים ישראלים ואין לצמצם את סמכותם הזאת

-
- לפסיקתו של ביה"ד הרשמי, משום שדייניו מונו על ידי השלטונות וכפופים להם. לרבריו, השלטון בארץ אף גרוע יותר מ'מלכות אומות העולם'. דבריו לגבי דיין שמינתה המלכות מתבססים על דבריו של הרמ"א בחושן משפט, ג, ד.
- 30 ראו קרן-קרץ "העדה החרדית", לעיל ה"ש 26. עיינו במיוחד בעמ' 147-151 והמקורות הרבים המצוינים שם.
- 31 בהתבסס על דואר אלקטרוני משמעון יעקבי, מנכ"ל בתי הדין (6.3.2017); אלי בן-דהן "נישואין בסתר – סכנה לקדושת החברה" מקור ראשון 27.5.2011; יו"ר ועדת החוקה, ח"כ ניסן סלומיאנסקי, פרוטוקול ישיבה מס' 4 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-20 (9.6.2015); מבקר המדינה דו"ח שנתי 2013 207 (2013); בית הדין הרבני הגדול "מקום הדיון (בית דין קבוע)" שורת הדין ז, תסא, תסב (התשס"ב); יצחק אלמליח, שו"ת אמרי משפט, ח"ג קפט (התשע"ה). כן ראו להלן ה"ש 37 וליד ה"ש 39.
- 32 קרן-קרץ "העדה החרדית", לעיל ה"ש 26, בעמ' 144-147.
- 33 ראו למשל דבריו של מנהיג אגודת ישראל בארץ: כתבי משה בלוי 439 (בנימין קלוגר עורך, התשמ"ג); "רבני העדה האשכנזית בפני הוועדה" הצפה 17.7.1947, 2-3. בארכיון המדינה מצויות התכתבויות רבות בין אגודת ישראל ו'העדה החרדית' לשלטונות המנדט, בהן הראשונות מבקשות הכרה דומה לזו שקיבלה הרבנות הראשית. ראו למשל תיקים מ-238/8; מ-713/4. וכן ראו קימי קפלן עמרם בלוי: עולמו של מנהיג נטורי קרתא 132-133, 147, 171 (2017).
- 34 ראו E.E. SCHEFTELOWITZ, THE JEWISH LAW OF FAMILY AND INHERITANCE AND ITS APPLICATIONS IN PALESTINE 23-24 (1947); EDOARDO VITTA, THE CONFLICT OF LAWS IN MATTERS OF PERSONAL STATUS IN PALESTINE 108-111 (1947).
- 35 ראו מעוז "הרבנות ובתי הדין", לעיל ה"ש 20, בעמ' 332 ה"ש 143.

עכשיו במדינת ישראל שבה נתאחדו כל ישראל וקהלותיו.³⁶ עם זאת, המגמה המשתקפת בדברים אלה לא צלחה, והבד"ץ הצליח באמצעות מו"מ עם רשויות המדינה (שבה כלפי חוץ לא הכירה 'העדה החרדית') להגיע להסכמה כי ניתן יהיה לנהל בו תיקי גירושין וכי גיטיו יאושרו בבית הדין הרבני הרשמי.³⁷ סביר להניח, כי בכסיס ההכרה דה־פקטו הזו אכן עמדה עובדת קדמותו של הבד"ץ, כמו גם ההבנה שרבים מבין חברי 'העדה החרדית' ירגישו שלא בנוח להתגרש במוסד רשמי של המדינה, שבה הם אינם מכירים ואת קיומה הם שוללים, וממילא קהל הפונים אליו מורכב כמעט אך ורק מבני 'העדה החרדית' או מחרדים שאינם אזרחי ישראל.³⁸ גורמים אלה מייחדים את הבד"ץ של 'העדה החרדית'. ההבחנה בין בד"ץ לבין בתי דין אחרים מוצגת בדיון שערכה מועצת הרבנות הראשית ב־1982,³⁹ ובו הציג הרב עובדיה יוסף את בקשתם של חסידי בעלז⁴⁰ לאשר בבית הדין הרשמי גיטין שסודרו בבית

36 **אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לא"י ב, 69, 71** (זרח ורהפטיג עורך, התשמ"ה). השוו עמדתו של ביה"ד בפסק דין זה לעמדתו הדומה של בית המשפט העליון במועד קרוב: בג"ץ 156/50 **הדסאי נ' שר הדתות**, פ"ד ה 167 (1951). שם קבע השופט זילברג (עמ' 169-179) כי השאלה "של השתייכות לכנסת ישראל או 'אגודת ישראל' – חלוקה זו, בכלל, כבר אבד עליה כלח, ואין לה אחיזה עוד במציאות החדשה שלנו". על ההסתייגות של הרבנות מן הבד"ץ עוד בתקופת המנדט, ראו למשל עמיחי רדזינר "מלחמות היהודים: עיצובו של איסור הביגמיה ליהודים בא"י המנדטורית" **חוק אחד ומשפט אחד לאיש ולאשה: נשים ומשפט בתקופת המנדט 192-193** (מרגלית שילה, רות הלפרין-קדרי ואיל כתבן עורכים, 2011).

37 מנחם פרוש **שרשרת הדורות בתקופות הסוערות** כרך ד 132 (התשס"א); קרן-קרץ "העדה החרדית", לעיל ה"ש 26, בעמ' 163-164. תיעוד של אישור מספר גיטי בד"ץ ניתן למצוא בתשובתו של דיין ביה"ד הגדול אליעזר יהודה ולדינברג: שו"ת ציץ אליעזר, חלק כא, סימן מג (התשנ"ו). לפי דבריו של יעקבי, לעיל ה"ש 31, מי שמאשר את הגיטין הוא בית הדין הגדול דווקא (ולא בית הדין האזורי בירושלים). ככל הנראה, יש בכך המשך למצב ששרר עד שנת 1955, ולפיו הרבנות הראשית ובית הדין הרבני הגדול היו למעשה גוף אחד. על עניין זה ראו אליאב שוחטמן "הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים" **הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה ליסודה 229** (איתמר ורהפטיג ושמואל כ"ץ עורכים, התשס"ב).

38 בהתבסס על דואר אלקטרוני מהדיין הרב צבי יהודה בן־יעקב (12.3.2017). על מקרה חריג שבו הופנתה אישה שאינה שייכת לעדה החרדית להתגרש בבד"ץ, ראו להלן ליד ה"ש 113. הרב בן־יעקב העמידני על שיקול נוסף הדורש הכרה בגיטין של הבד"ץ והוא העובדה שהדרך שבה נכתבים שמות המתגרשים בגט שונה מזו שנהוגה בבתי דין אחרים. על עמדתו הייחודית של הבד"ץ בתחום זה עמד גם אב ביה"ד שלו, הרב משה שטרנבוך (לעיל ה"ש 28, בעמ' תקלד-ז). מן המפורסמות הוא שכל בעיה בכתוב השמות בגט (בחירת 'קוצו של יוד', כשם שירו של י"ל גורדון המיוחד להתקפה על עניין זה, אם כי מבוסס על טעות בהלכה) עלולה לפסול את הגט על כל המשמעויות הכרוכות בכך. ראו למשל מיכאל בלייכר "כתיבת גט ונתינתו בראי הדורות – סקירה הלכתית" **מוריה קלח**, קב (התשס"ג) (להלן: בלייכר "כתיבת גט ונתינתו").

39 ארכיון המדינה, תיק גל-4/43553, פרוטוקול ישיבת מועצת הרבנות הראשית, א' מנחם-אב התשמ"ב, עמ' 3. וראו גם להלן ה"ש 51.

40 חסידות בעלז, מן הגדולות בארץ ובעולם, הקימה בשנת 1980, בעת שחל קרע בינה לבין העדה החרדית על רקע חילוקי דעות אידיאולוגיים, בית דין בשם 'בד"ץ מחזיקי הדת', וזאת למורת רוחו של בד"ץ העדה החרדית.

הדין שהקימו לאחרונה. לדבריו, אליהם מצטרפים בהסכמה הרבנים שלמה גורן ושאלו ישראל: "יש בית דין של העדה החרדית שאושר מאז הקמת המדינה. אסור להוסיף יותר, כי אחרת כל גוף יעסוק בזה ויבקש זאת". ואכן מייד מנוסחת החלטה הקובעת פה אחד כי "אין לאשר גיטין שלא סודרו על ידי בית הדין הרבני האזורי הקבוע בישראל".⁴¹

2. בית הדין של הרב קרליץ

2.1 סידור גיטין

הדברים שבהם הסתיים הפרק הקודם מחייבים אותנו לדון בבית הדין הנוסף, והגדול הרבה יותר, שמסדר גיטין באופן קבוע: בד"ק, אשר אינו 'נהנה' מן היתרונות של בד"ץ, קרי פעילות לפני קום המדינה ודיון פנים-מגזרי בלבד. בית הדין הוקם בשנת 1968 על ידי הרב נסים קרליץ שעמד בראשו עד לשנת 2012.⁴² בית הדין עסק בסכסוכי משפחה שונים כבר בשנות השבעים,⁴³ אולם בסידור גיטין החל לעסוק רק בשנת 1995.⁴⁴ ככל הנראה, מעולם לא הייתה החלטה מסודרת בנושא, אלא שדיינים רשמיים החליטו על דעת עצמם לאשר גיטין אלה,⁴⁵ אולי מפאת הערכתם לרב קרליץ, מבכירי הפוסקים בעולם החרדי-ליטאי, ולדייניו.⁴⁶ מסתבר שבעוד אנשי בד"ץ בעלז פנו פנייה רשמית לרבנות הראשית וסורבו,⁴⁷ הרי שהמתגרשים אצל הרב קרליץ פשוט החלו להגיע אחד אחד לבקש אישור גיטין בבית הדין בתל-אביב, והרבנים הראשיים לא מנעו זאת.

מכל מקום, ברור כי בעמדה הקובעת כי אין לדון בגיטין שלא נעשו בבית הדין הרשמי (למעט אלה של בד"ץ), היה שינוי שייתכן שאף בא לידי ביטוי בשינוי קטן שחל באותן שנים בתקנות הדיון של בתי הדין הרבניים. אם בתקנות הדיון של שנת 1960 קבע סעיף קנ"ב נוהל

41 שם. למשמעות המונח 'בית דין קבוע', ראו רדזינר "בין בג"ץ לבד"ץ", לעיל ה"ש 3, בעמ' 304-301.

42 ראו לעיל ה"ש 6. עוד על תולדותיו של ביה"ד ראו במאמריהם של רבינוביץ', חפץ, הכהן ושולמן הנזכרים שם.

43 ראו למשל תמ"א (מחוזי ת"א) 2832/82 פלוני נ' פלונית, פ"מ תשמ"ד(1) 475 (1983), העוסק במקרה משנת 1981, שבו העניינים הנלווים לגירושין סודרו בכד"ק, אולם הצדדים הופנו לסידור הגט בכד"ץ. כן ראו להלן ה"ש 122.

44 ראו שריאל רוזנברג קונטרס פרשת המים ג (התשנ"ו) ומכתבם של דייני בד"ק, שם, בעמ' לב.

45 דואר אלקטרוני מח"כ הרב אלי בן-דהן שהיה בתקופה זו מנכ"ל בתי הדין הרבניים (28.3.2017). השוו להלן ה"ש 175. לא הצלחתי לאתר מסמך המסביר מדוע החליטו הרבנות הראשית ובתי הדין הרשמיים לתת אישורים לגיטין של ביה"ד, לכאורה בניגוד לעמדתם הקודמת המשתקפת בהחלטת הרבנות הראשית שהובאה לעיל בסמוך. מידיעה שפורסמה בעיתון הבני ברקי קול העיר (8.1.1997) אשר נשמרה בארכיון המדינה (תיק גל-47187/1), עולה כי הרב הראשי אליהו בקשי-דורון ניסה להפסיק את הנוהג של אישור הגיטין של בד"ק בכיה"ד הרבני של ת"א, דבר שעורר סערה והביא למגעים בין לשכתו ובין הבד"ק. ככל הנראה, מגעים אלה צלחו.

46 הרב קרליץ הוא דמות משמעותית ביותר בציבור החרדי-ליטאי (ראו לעיל ה"ש 6), אשר רבים מן הדיינים, גם כיום אך ביתר שאת בעבר, נמנים עמו. ראו להלן ליד ה"ש 73, 174.

47 אם כי יש בידינו תיעוד של בקשת אישור גט של ב"ד זה בכיה"ד הגדול. ראו בתשובת הרב ולדינברג, לעיל ה"ש 37.

לדיון "בבקשה לאישור גירושין שנערכו בחו"ל",⁴⁸ הרי שהגרסה של התקנות משנת 1993 מכילה בסעיף המקביל, סעיף קס"ז, גם את המילים: "בקשה לאישור גירושין שנערכו שלא במסגרת בתי-הדין הרבניים בישראל או בבקשה לאישור גירושין שנערכו בחוץ-לארץ".⁴⁹ מדיניות (או חוסר מדיניות) זו, שלפיה מגיעים אלה המבקשים אישור גירושין לבית הדין האזורי בתל-אביב ומופנים לאחד הדיינים כדי שיבחן את הבקשה, יצרה מטבע הדברים חוסר אחידות בהתייחסות לגיטין מבני ברק.⁵⁰ זאת ועוד, החשש מפני העלאת טענה מצד בתי דין נוספים כי יש להכיר בגיטתם כפי שמוכרים גיטיו של בד"ק הביאה להחלטה של מועצת הרבנות הראשית בשנת 2011 ולפיה אין להכיר בגיטין של בתי הדין הפרטיים כולם, למעט הבר"ץ.⁵¹ נראה כי בעקבות כך החליטו בשנת 2012 נשיא בית הדין הגדול הרב שלמה עמאר, ומנכ"ל בתי הדין הרבניים הרב שלמה דיכובסקי על שינוי מדיניות. מאז ואילך מופנים כל המבקשים להרכב אחד ויחיד, בראשותו של הרב צבי יהודה בן-יעקב בבית הדין של תל-אביב. זאת ועוד, המדיניות שנקבעה היא שאין יותר מהלך של אישור גיטין שסודרו מחוץ לבית הדין הרשמי, אלא הזוג יידרש לסדר באמצעות ההרכב גט נוסף. דרישה זו מופעלת בכל מקרה, למעט חריגים מועטים ביותר (למשל, במקרה שבו יש חשש שדרישת הגט

- 48 תקנות הדיון בבתי הדין הרבניים בישראל – התש"ך, עמ' 26. אומנם, אפשר לטעון כי הרישא של הסעיף העוסק באישור גירושין שאין עליהם 'מעשה בית דין' מתייחס לבתי דין פרטיים, אך עדיין עצם קיומם אינו נזכר במפורש. וראו הנחיית היועץ המשפטי, לעיל ה"ש 19, הקובעת כי לא ניתן לפרש מילים אלה כמאפשרות הכרה רשמית בבתי דין פרטיים הפועלים בישראל.
- 49 תקנות הדיון בבתי הדין הרבניים בישראל – התשנ"ג, עמ' 43. הד לחץ שהופעל על הרבנים הראשיים בתחילת שנות התשעים מצוי במכתב שמסר לי בטובו עו"ד שמעון יעקבי. במכתב מתאריך כ"ד בטבת, התשנ"א, פונים הדיינים האזוריים, הרבנים ציון בוארון (לימים דיין בכיה"ד הגדול) ושלמה עמאר (לימים הרב הראשי ונשיא ביה"ד הגדול) לרב הראשי אברהם שפירא. הם מפצירים בו שלא להיענות להצעים של 'חוגים שונים', שאת שמם אינם מפרטים, לאשר להם סידור גיטין 'פרטי'. לדבריהם, אישור לגורם אחד יגרור בקשות נוספות "והדבר ירבה מחלוקות [...] יחליש כוחם של בתי הדין ויפגום במעמדם [...] מלבד שזו פרצה למכשולים בלתי נמנעים". ייתכן שאין זה מקרה שמדובר בשני דיינים ספרדים, בעוד שבתי הדין שנגדם יצאו הם בתי דין המזוהים באופן מוחלט עם החרדיות האשכנזית (שדיינים רשמיים רבים מזוהים עימה גם כן, וראו לעיל ה"ש 46). להלן נראה כי במידה רבה התממשו חששותיהם אלה של הכותבים.
- 50 הרב בן-דהן (לעיל ה"ש 45) כתב כי ניסה בתקופת כהונתו להילחם בתופעת האישורים "אך לצערי לא תמיד עלה הדבר בידו". יצוין כי המנכ"ל הנוכחי, עו"ד שמעון יעקבי, מסר לי (בהתכתבות בדואר אלקטרוני, 29.3.17) כי לפני כעשר שנים פנה בית דינו של הרב גרוס (לעיל ה"ש 9) לרב הראשי שלמה עמאר בבקשה כי גיטיו יאושרו כמו אלה של בד"ק, אולם הרב סירב וטענתו הייתה שההכרה בגיטי הבר"ץ נוצרה לפני תקופתו ולכן הוא לא יבטלה, אבל הוא לא יאשר הכרה בבתי דין נוספים (ראו גם עמדתו בה"ש הקודמת).
- 51 פרוטוקול ישיבת מועצת הרבנות הראשית, מיום כ"ז טבת התשע"א (3.1.2011) (עותק שמור בידו). מעניין שבעוד עמדתו של הרב הראשי האשכנזי יונה מצגר הייתה שיש לתת לבר"ק מעמד כשל הבר"ץ, עמדתו של עמיתו הספרדי הרב שלמה עמאר הייתה שונה, והיא זו שהתקבלה בסופו של דבר. לדבריו, לבר"ץ יש מעמד ייחודי בשל עובדת פעילותו טרם קום המדינה, אולם לדעתו לא היה נכון לתת הכרה דומה לבר"ק, אלא שלמרות התנגדותו זו החליט הרב הראשי שכיהן בשנות התשעים (הוא לא נוקב בשמו) להכיר בגיטיו של בר"ק.

הנוסף תוביל לסרבנות קשה של הבעל או לבריהתו).⁵² בכך כמוכן נוצרה הבחנה בין הדרך שבה מתייחסת המערכת הרשמית לגיטי הבד"ץ ובין הדרך שבה היא מתייחסת לגיטי בד"ק (ולבתי דין פרטיים אחרים שאולי ירצו לעסוק בסידור גיטיין).⁵³

ישנו הבדל משמעותי נוסף בין שני בתי הדין הפרטיים, וייתכן שגם הוא השפיע על ההתייחסות השונה של המערכת הרשמית אליהם. מספר המתגרשים בבד"ץ הוא קטן יחסית, ככל הנראה, כעשרים גיטיין בשנה, וכמעט כולם, כאמור, מסודרים לזוגות מהמגזר החרדי הקיצוני.⁵⁴ לעומת זאת, בבד"ק מסודרים כ-150 גיטיין בשנה, מרביתם לבני הציבור החרדי-ליטאי, אך רבים מהם, גם אם מדובר במיעוט מכלל הגיטיין, לזוגות שאינם חרדים כלל ואשר מסיבות שונות בחרו להתגרש שלא בבית הדין הרשמי (לרוב, בשל העובדה שנישאו כהלכה באופן פרטי מסיבות כלכליות או אחרות, וגם בעת גירושיהם אינם רוצים ליידע את הרשויות על כך שהיו נשואים).⁵⁵ להלן אעסוק בבעיות שעלולות להיווצר ממציאות זו.

52 יעקבי, לעיל ה"ש 31; בן-יעקב, לעיל ה"ש 38. מדיניות זו לא פורסמה ברבים, והפונה לאתר בתי הדין הרשמיים יכול להבין שאין מניעה עקרונית לקבל אישור גירושין על סמך הגט מסודר בבד"ק לא רשמי. ראו <https://goo.gl/qe643j>, בעמ' 15 עם זאת, לאחרונה פורסם באתר חרדי מקרה שבו בית הדין הרבני בפ"ת סירב לרשום לנישואין אישה שהתגרשה בבד"ק, והפנה אותה לפתיחת תיק גירושין בבד"ק בת"א. ראו: מוטי פוקס "ביה"ד הרבני לא מכיר בנישואין וגירושין בבית דינו של רבי ניסים קרליץ" כל הזמן 31.10.2017. <https://goo.gl/RvKxQQ>. פסק דינו של ביה"ד בפ"ת מן ה-30.10.2107 מצורף לכתבה זו.

53 ניתן לשער שמעבר לרצון לקבוע אחידות ביחס לגיטיין 'מבחוץ' יש בדרישה החדשה עוד שלושה יתרונות מבחינתה של המערכת הרשמית. האחד הוא האיתנות למי שאולי שוקל לפתוח מערכת חדשה לסידור גיטיין (בין במגזר החרדי או בין במגזר הדתי הלאומי שאינו אוהד את בתי הדין הרשמיים. ראו לעיל ה"ש 11 ולהלן ה"ש 179) שגם אם יעשה זאת, הרי שהמתגרשים אצלו יאלצו לסדר גט נוסף במערכת הרשמית אם ירצו בהכרה רשמית, וההליך הקל יחסית של אישור בדיעבד לגט שכבר סודר כבר אינו בתוקף (וראו לעיל ה"ש 50, ולהלן ליד ה"ש 104). השני הוא האמירה המשתמעת מההליך החדש ולפיה מי שמטיל ספק בכשרותם של הגיטיין הרשמיים וסבור כי יש להחמיר ולסדר גט נוסף (ראו בהרחבה להלן ליד ה"ש 136 ואילך) יזכה ליחס מקביל מן המערכת הרשמית. השלישי הוא איתנות לזוג הסבור שהליך סידור הגט שלו יהיה מהיר יותר בבית הדין הפרטי ולכן כדאי יהיה לפנות אליו ולקבל בדיעבד אישור, כי מדובר בפעולה שלא תועיל בהכרח.

54 אומנם, ככל הנראה, דיני הבד"ץ לא יסדרו גט גם למי שאינו מוסיף ל'עדה החרדית' (ראו להלן ליד ה"ש 113, וכן ראו בתחקיר של אריאלה שטרנבך "נישואים פרטיים" בהשגחת הבד"ץ" <https://goo.gl/ocRJKa> 6.3.2016 Ynet (להלן: שטרנבך), שממנו עולה שהם מצהירים על נכונותם לגרש כל אחד, אולם בפועל הליכי סידור שם יקרים וארוכים מאוד, בשל חומרות הלכתיות שונות, ולמיטב הבנתי כמעט ואין אליהם פונים 'מבחוץ'. עוד יש להעיר כי הנתונים על מספרי אישורי הגיטיין שבדו"חות בתי הדין המתפרסמים באתר בתי הדין (בשנים 2015-2012 מופיעים בין 250 ל-300 אישורים בשנה), אינם יכולים לסייע לנו משום שרובם המוחלט הוא אישורי גיטיין מסודרו בחו"ל, ומשום שבמערכת בתי הדין אין פילוח פנימי בין אישורים שניתנו לגיטי חו"ל ולגיטיין מסודרו בארץ (בהתבסס על דואר אלקטרוני מעו"ד שמעון יעקבי (16.3.2017)).

55 בהתבסס על שיחה עם דיין ב'. כן ראו יאיר אטינגר "חופה עוקפת רבנות" הארץ 21.10.2011

2.1.1. מניעיהם של בית הדין ושל הפונים אליו

מדוע זה עוסק בבר"ק בסידור גיטין, דבר שכאמור אינו בסמכותו החוקית? דומה שמשפט המדינה אינו מהווה גורם משמעותי בידי דייניו (ולהלן נראה שגם אין כנגדם הרתעה משפטית של ממש), ועל כן יש לחפש את הצידיקים ההלכתיים והקהילתיים לפעולתו בנושא. יש להניח כי הוא נותן מענה לציבור חרדי הסבור שיש עניין לסדר את גיטיו שלא במערכת הרשמית (מעבר לאותם זוגות הפונים אליו כאמור משיקולים אחרים). אני מבקש להעלות כאן כמה הסברים ראשוניים⁵⁶ שאינם סותרים זה את זה וסביר שחלקם מתקיימים זה לצד זה בקרב הדיינים והזוגות הבאים בפניהם להתגרש. אין ספק שחלקם נכונים גם כלפי הבר"ץ, ששיקול מרכזי לפעולתו, חוסר ההכרה במדינה ומוסדותיה לרבות בתי הדין שלה, כבר הוצג לעיל.

ראשית, יש להניח כי סידור הגיטין חשוב לבתי דין שונים מבחינת תודעתם העצמית כבית דין 'שלם'. בעבר עמדתי על כך שקביעתו של בג"ץ⁵⁷ כי בתי הדין הרשמיים לא יוכלו לעסוק בבוררויות אזרחיות, נתפסה בעיני דיינים רשמיים רבים כפגיעה הקשה ביותר שפגע בית המשפט בבתי הדין הרבניים. זאת משום שגם אם מספר התיקים בדיני ממונות שבהם דנו היה מצומצם ביותר בהיקפו, עדיין הייתה זו למעשה הקביעה המפורשת הראשונה של מערכת המשפט הישראלית שבתי הדין הרבניים שלה משוללים יכולת לדון בתחום המרכזי שבו דנו בתי דין הלכתיים לאורך הדורות. בכך הם הפכו לבתי דין שמרחב השיפוט שלהם מצומצם בהרבה מזה של בתי הדין הקלאסיים, לפחות כפי שהדיינים דהיום תופסים אותם, וממילא קטע המשפט הישראלי את הרצף ההיסטורי של בתי הדין שאליו בתי הדין הרשמיים רוצים להשתתף.⁵⁸ נראה כי ניתן להסביר באופן דומה את השקפתו של בר"ק ואת החלטתו להיכנס לתחום סידור הגיטין. מדובר כאמור בבית הדין המשמעותי והגדול ביותר בעולם החרדי ואולי בכלל העולם היהודי,⁵⁹ וככזה הוא אינו מעוניין להגביל עצמו לעיסוק בדיני

56 <https://goo.gl/Dfk3MG>. אכן, נראה שיש מקרים בודדים של אנשים שבחרו לפנות לביה"ד הפרטי משיקולים אידיאולוגיים של התנגדות למוסד הרבנות הרשמי. ראו גם להלן ליד ה"ש 113. ייתכן שניתן ללמוד דבר מה מדו"ח מבקר המדינה (לעיל ה"ש 31) שעסק בקיומן של לשכות רישום נישואין חרדיות 'פרטיות' בירושלים ובבני ברק (כלומר לשכות של ארגונים כאלה ואחרים הממלאות את תפקידן של הלשכות הרשמיות של המועצות הדתיות), ומנה את הצידיקים שניתנו לכך, ביניהם: "הצורך להתחשב בצרכים וברגישות של אוכלוסיות חרדיות לנושא הצניעות של קהל הפונים", וחוסר אמון של תושבים בבני ברק במועצה הדתית הרשמית ששורשיו בקרע שהתקיים בין חלק מן התושבים לבין רב העיר. הנימוק השני מלמד אולי על חוסר ההערכה של חלק מהאוכלוסייה החרדית לנושאי תפקידים תורניים רשמיים, דבר שיעלה להלן לגבי חלק מהדיינים.

57 לעיל ה"ש 23.

58 ראו רדוינר "בין בג"ץ לבר"ץ", לעיל ה"ש 3. כן ראו ערעור (גדול) 5305-24-1 (לא פורסם, 14.5.2006) המעלה מפורשות את הטיעון הזה. כפי שמראה המאמר הנ"ל, בתי דין חרדיים פרטיים אכן השתמשו בבג"ץ אמיר, לעיל ה"ש 23, כבסיס לטיעון שבתי הדין הרשמיים אכן אינם בתי דין 'אמיתיים'.

59 לעיל ה"ש 6.

ממונות. מוכן שהדבר גם מהווה הצהרה על מעמדו של בית הדין בעולם החרדי, וזו אחת הסיבות לכך שגם בתי דין חרדיים נוספים מעוניינים להיכנס לתחום הגיטין.⁶⁰ שנית, דייני בד"ק שאיתם שוחחתי נזהרו מלטעון לחוסר כשרותם של הגיטין בבתי הדין הרשמיים, אך הדגישו כי במובנים שונים הגיטין שלהם מהודרים יותר. מדבריהם עולה שישנם גם אנשים שהתגרשו בבית הדין הרשמי ופונים אליהם לסידור גט נוסף מחשש שהגט הראשון אינו כשר דיו. ניתן אולי להשוות זאת לטענה החרדית הידועה שלפיה רמת כשרותם של מוצרי המזון בהשגחת הבר"צים, מהודרת מזו של הרבנות הרשמית.⁶¹ אכן, ההליך הרגיש מאוד של סידור הגט ארוך משמעותית בכד"ק וכבד"ץ מאשר בבית הדין הרשמי, שמטבע הדברים נדרש לסדר מספר רב הרבה יותר של גיטין.⁶² זאת ועוד, למי שמעוניין להחמיר על עצמו, מאפשר בד"ק סידור של שני גיטין זה אחר זה (בעיקר במקרה שבו יש מחלוקת לגבי צורת הכתיב של שמות בני הזוג, והם רוצים לצאת ידי חובת כל השיטות).⁶³ לא ניתן לבקש זאת בבית הדין הרשמי, אלא אם כן מדובר במקרה יוצא דופן.⁶⁴ בצורה חריפה הרבה יותר מציג את הדברים הרב אברהם דב לוי, כשהוא נזקק להציג את הסיבות שהניעו את בית דינו – 'בית דין צדק ירושלים לדיני ממונות ולבירור יחסין'⁶⁵ – להתחיל ולעסוק בסידור הגט:

והנה בשנים אלו חל חיזוק ותיקון רב בין שדרות חוגי החרדים המהדרין והמדקדקין במצוות, להדר ולערוך גיטין וגירושין בבתי הדין שמקפידים על כשרות הגט ולא מזלזלים בדברים חמורים שסופם להרבות חלילה ממזרים בישראל [...] מרוב לחץ התיקים המרוכבים הממתנינים בבתי הדין הכלליים משנים בדברים עקרוניים ויסודיים בטיב הגיטין (רבנים ודיינים שהיו נוכחים בעצמם בבתי הדין הכלליים בעת עריכת גיטין שם לאחרונה, מעידים בצער שגם בדינים התלויים בכתיבה עצמה אין מקפידים שם תמיד לקיים את ההלכה המפורשת דלכתחילה וכוודאי לא מדקדקין להקפיד על כשרות העדים כדבעי [=כפי שצריך] לעדות כזו).⁶⁶

סיבה משמעותית נוספת המביאה אנשים לבתי הדין הפרטיים, בפרט בנושא הרגיש והחמור של סידור גיטין, נוגעת לזהות דייניהם.⁶⁷ מעבר להזדהות הקהילתית הפשוטה שקיימת מן הסתם לחלק מהמתדיינים מן הקהל החרדי-אשכנזי-ליטאי עם בית הדין שהוא המזוהה ביותר

- 60 לעיל ליד ה"ש 9.
 61 ראו להלן ה"ש 185.
 62 בלייכר "כתיבת גט ונתינתו" (לעיל ה"ש 38, בעמ' קח), כותב כי ריבוי המתגרשים מאלץ את ביה"ד לסדר גט בזמן של פחות משעה בממוצע, זמן קצר בהרבה מזה שהיה מקובל בעבר. שני הדיינים שעמם שוחחתי הדגישו כי הליך סידור הגט ארוך בהרבה (והוא ארוך הרבה יותר בכד"ץ), וכזה מודים גם דיינים רשמיים שעמם שוחחתי.
 63 ראו שו"ע ורמ"א, אבן-העזר קכט יח-יט; בלייכר "כתיבת גט ונתינתו" לעיל ה"ש 38, בעמ' קד.
 64 ראו למשל דבריו של אב"ד הרשמי בירושלים לשעבר: עזרא בצרי דיני אישות ח"ב שח (התשע"ג).
 65 ראו לעיל ה"ש 10.
 66 לעיל ה"ש 11.
 67 את הרעיון המופיע כאן ליבנתי בשיחתי עם הדיין א' שחידד לי כמה נקודות המופיעות בטיעון.

עם קהלם זה,⁶⁸ הרי שהבחירה בכד"ק מלווה גם בשיקולי זהות הדיינים, שגם אם ללא ספק הם בעלי משמעות פוליטית בתוך המגזר הדתי והחרדי, הרי שבעיני חלק מן הפונים הם גם בעלי משקל הלכתי של ממש. אפרט: יש לזכור כי אחד ההבדלים הבולטים בין בד"ק ובין בית הדין הרשמי נעוץ בעובדה כי אוכלוסיית הדיינים בראשון היא הומוגנית למדי – הם משתייכים לאותו מגזר חרדי-אשכנזי-ליטאי, הם כולם בוגרי המוסדות המובילים בעולם הישיבות הליטאיות, והם כפופים לאותם 'גדולי הדור' – בעוד שהשני מאופיין בהטרוגניות של הדיינים, אשר בחירתם על פי מפתח ייצוג של מגזרים שונים הפכה לכלל כמעט מקודש.⁶⁹ זאת ועוד, מטבע הדברים בבית הדין הרשמי, כמו בבית המשפט, בעל דין אינו יכול לבחור את הדיינים שבפניהם יידון עניינו או יסודר גיטו, והוא עלול למצוא עצמו מול דיינים שהוא חש שאינם מייצגים את מסורתו ההלכתית ואינם כפופים ל'גדולי התורה' שלו, אשר מבחינתו, כמובן, מהווים סמכות מחייבת יותר מאשר פוסקים ספרדים או ציונים-דתיים, שעימם מזוהים חלק מן הדיינים הרשמיים.⁷⁰ אין ספק שבקרב חלקים מן הציבור הליטאי ישנה הסתייגות

68 ולא מקרה הוא שביה"ד זוכה שוב ושוב לכתבות תדמית אזהרות בעיתון המזוהה עם קהל זה: יתד נאמן (לעיל ה"ש 6), ובכתבות אלה מדורכנים בני הקהילה לפנות אליו, אם כי באופן מפורש מתייחסים הכותבים רק לעניינים אזרחיים. בית הדין ממשיך למעשה את בית הדין המסורתי, שבאופן מובן מאליו שיקף ברוב הדורות את מסורת הקהילה שאליה היה שייך. ההבחנה בין מסורות עדתיות שונות שהתקיימה בכל תחומי ההלכה, התקיימה כמובן גם במקורות הפסיקה של בתי הדין. גם בארץ ישראל התקיימו עוד במאה העשרים בתי דין עדתיים שונים, ולמעט במקרים חריגים, פנו אנשים לבית הדין של עדתם. אפילו בתוך העולם האשכנזי התקיימו בתי דין נפרדים לחסידים ולמתנגדים ('פרושים') וודאי שבעולם הלא-אשכנזי התקיימו בתי דין נפרדים לבני עדות שונות: ס"טים, 'מערכיים', תימנים וכו'. ראו למשל מורגנשטרן, לעיל ה"ש 26, בעמ' 18-22, *Jewish Law in Pre-State Palestine*, in THE CAMBRIDGE COMPANION TO JUDAISM AND LAW 317, 322-323 (Christine Hayes ed., 2017).

69 לעיל ה"ש 13.

70 את העימותים בין הדיינים הרשמיים עצמם על השאלה מי הם 'הגדולים' המחייבים, ועד כמה ככלל מחויב דין ל'גדולי התורה' שאינם בעלי מעמד רשמי, ניתן למצוא בפסקי הדין עצמם. ראו למשל מה שאירע בפרשה הידועה שבה שלל הרב שרמן את יהדותה של אישה שהתגיירה, וזאת בין היתר משום שהדיינים שבפניהם התגיירה אינם מציינים לדעתו ל'גדולי התורה' שאליהם הוא מציג עצמו כמחויב (ערעור (גדול) 1-64-5489 (לא פורסם, 10.2.2008)). למקורות ולדין בעניין זה ראו נתנאל פ"שר אתגר הגיור בישראל: ניתוח מדיניות והמלצות 35-36, 90-92, 100-101 (2015). כדי 'להחזיר' לאחת הנשים שגורה בוטל את יהדותה, העביר הרב הראשי עמאר את התיק להרכב של דיינים ספרדים, שאכן קבעו שגורה תקף (תיק (ת"א) 369472/1, הנזכר ברשימות הדין והדיין 26, 5-6 (2011)), אך העומד בראש ההרכב, הרב נסים בן שמעון אף עומד על שורש העניין: "כמה מצער הדבר שהגענו למצב לא רק שזה פוסל דיינו של זה, אלא זה פוסל דינו של זה. כאשר ת"ח – רב-ראש ישיבה גאון-גדול הדור שאינו הולך ב'תלם' אינו פוסק כמו הרב שהחליטו שהוא הוא הפוסק ואין עוד מלבדו, אינו נקרא רב אינו פוסק כל פסקיו בטלים לא רק הגיורים שמגייר [...] בכל הדורות כולם ידעו לכבד זה את זה ולא נמנעו להנשא זל"ז גם כאשר המחלוקת בעניני עריות לא פסלו זה את זה, בגלל שפוסק לא כמו הרב שלי, מהעדה שלי, מה'זרם' אליו אני משתייך".

מן העובדה שדיינים לא-אשכנזים⁷¹ או דיינים מן הציונות הדתית⁷² יסדרו להם גיטין. חשוב לעמוד על הנתון הבא, היכול לתרום להבנת עלייתו של בד"ק בתוך הציבור שבו הוא פועל. בשנת 1971 תפסו אשכנזים בוגרי ישיבות ליטאיות מובילות את הרוב המוחלט של משרות הדיינות הרשמית.⁷³ אחוז זה הלך והצטמצם עם השנים, בעיקר בשל פעילותם של הרב עובדיה יוסף ומפלגת ש"ס מצד אחד, ובשל עלייתם של כוללי דיינות ציוניים שבוגריהם הועמדו למינוי על ידי מפלגות הציונות הדתית מצד שני.⁷⁴

אין ספק כי התחושה בציבור הליטאי ולפיה מרבית הדיינים בבתי הדין הרשמיים כבר אינם 'משלנו' פעלה גם היא את פעולתה והרימה את קרנו של בד"ק. יצוין כי ייתכן שמדובר בהבשלה של מהלך שזרעו נזרעו עוד בתחילת שנות השבעים, עם מינויו של הרב שלמה גורן לרב ראשי. פסיקותיו של הרב גורן, ובמיוחד זו שבפרשת היתר הממזרות של 'האח והאחות', הובילו לביקורת חריפה בציבור החרדי על מוסד הרבנות אשר נטען כי הוא מכופף את ההלכה בפני לחצים פוליטיים, ואף לפרישתו של הרב אלישיב מבית הדין הרבני הגדול.⁷⁵ בעקבות פרשה זו ואחרות, כתב הרב שאול חיים קרליץ, ממנהיגי הציבור הליטאי ובן-דודו של הרב נסים קרליץ, את הדברים הבאים המלמדים על הסכנה שבדור חדש של דיינים שהשקפותיהם אינן תואמות לאלה של 'גדולי ישראל':

71 הרברים נאמרו לי מפורשות על ידי הדיין א'. ההסתייגות מסידור גיטין של דיין מעדה אחת עבור בן עדה אחרת אינה חדשה, והיא נעוצה בעיקר ברגישות ובהקפדה על כתיב השמות, אשר יכול להיות שונה במסורות עדתיות שונות (ראו בלייכר "כתיבת גט ונתינתו", לעיל ה"ש 38, בעמ' קה). טענה דומה הועלתה גם מהכיוון השני בידי הרב עובדיה יוסף, אשר טען כי תיתכנה בעיות בגיטין שמסודרים עבור זוגות ספרדים בידי דיינים אשכנזים, וזו אחת הסיבות שבעטיין פעל למינוי דיינים ספרדים. ראו בנימין לאו ממרן עד מרן: משנתו ההלכתית של הרב עובדיה יוסף 73-76 (2005) (להלן: לאו).

72 דיינים מן הציונות הדתית מזהים לעיתים, ובמקרים רבים שלא בצדק, עם עמדות הלכתיות מקלות ולכן גם כדיינים לא ראויים בעיני חלק מן הציבור החרדי. על כן נציגו הפוליטיים עושים מאמצים ניכרים להקטין את מספרם. ראו למשל, דברי חה"כ משה גפני, המדבר על הצלחתו ב"מניעת בחירת דיינים שלא ראויים", כשברור מן ההקשר למי הכוונה, אצל איתי גרסי "נבחרו תשעה דיינים לבית הדין הגדול – מי המנצח?" קול חי 12.7.2016. <http://goo.gl/XeLiFw>

73 ראו שנתון הממשלה התשל"א 112-113. ראו ניתוח אצל זאב פלק תביעת גירושין מצד האשה בדיני ישראל 78 (התשל"ג). ראו גם לאו, לעיל ה"ש 71, בעמ' 103.

74 לאו, שם בעמ' 150; חפרי וינגרדוב "התעצמות הפלורליזם המשפטי", לעיל ה"ש 3, בעמ' 61. כיום קרוב לשליש מן הדיינים המכהנים מוגדרים כציונים-דתיים. על כך, על השינוי הדרמטי שאירע בשני העשורים האחרונים, על האידיאולוגיה הציונית-הגלויה של בתי המדרש המכשירים דיינים אלה ועל הפוליטיזציה המלווה את מינוי הדיינים ראו דביר עמר "נכנסים לשורת הדין" בשבע 7.9.2017. <https://goo.gl/obQZre>. בשאלה אם אכן ניתן לזהות בבתי הדין פסיקה המייחדת דיינים ממגורים מסוימים אני מקווה לעסוק במחקר אחר.

75 ראו למשל אברהם (רמי) ריינר "קווים ראשוניים לדרכו ההלכתית של הרב יוסף שלום אלישיב" נטועים יז 73, 95-97 (התשע"א); איתם הנקין "זה פאליטיק, לא הלכה" – הרב שלמה גורן, פרשת 'האח והאחות' והרב יוסף אליהו הענקין" אסיף א 329 (התשע"ד).

שאלת שמוש בדיינות הכפופה למדינה החילונית אינה חדשה, אולם היא החרפה לאחרונה עם התמנותו של ראביי רפורמי המסלף ומזייף את ההלכה לכהונה "רב ראשי" של המדינה [...] עד היום נתנה האפשרות בידי דיינים יראי שמים בעלי אופי חזק לשמור במדה מסוימת על עצמאותם, כי הלחצים באו רק מבחוץ מצד החילונים היום עיקר הסכנה נובעת מבפנים מטעם הראביי מתיר האיטורים [...] ואם אמנם לא יוכל לסלק דיינים ותיקים בהתאם למאווי, אולם אברכים המתעדרים לשמש כדיינים חייבים לדעת מראש שהינם נכנסים לגוב אריות והתנאי העיקרי לעמוד במבחן ולהשיג כושר, הוא לא למדנותם ויראתם הקודמת לחכמתם, אלא נכונותם להחניף להתרפס למי שכל גדולי ישראל אסרו את הוראותיו והשקפותיו הן נגועות במינות ודעותיו כוזבות.⁷⁶

נקודה אחרונה. במאמר אחר כותב הרב שאול חיים קרליץ על הצורך להתרחק מן הרבנות הראשית בשל כפיפותה לרשויות, דבר השולל ממנה מעמד הלכתי. ובלשונו:⁷⁷ "ההסמכות בדת ודין משוללת ממוסדות כאלו הכפופים ל'רשות'". בעבר כבר נידון בהרחבה השיעון של בתי הדין הפרטיים ולפיו הם עדיפים על פני בית הדין הרשמי בכך שאין הם פועלים מכוח חוקי המדינה⁷⁸ ודייניה אינם ממונים על ידיה.⁷⁹ כך, אחד הדיינים שביהן בעבר בבית דין פרטי בירושלים האריך לטעון שיש בעיה הלכתית בכך שהדיינים הרשמיים ממונים למעשה על ידי ועדה המכילה נציגים חילוניים שאינם מאמינים בהלכה ואשר אי-אפשר לסמוך עליהם כי ימנו דיינים ראויים.⁸⁰ הוא מציין כי בד"ק ודאי אינו פחות במעמדו ההלכתי מבית הדין הרשמי, להפך. לדידו יש לחזור לשיטה המסורתית ולפיה רבני העיר ימנו את הדיינים בקהילתם.⁸¹ אין ספק כי גם זו סיבה שבעטייה ישנם בציבור הליטאי אנשים המעדיפים את בד"ק הפועל מכוח סמכותם של 'גדולי ישראל' ואשר דייניו מתמנים על ידי ראשי בית הדין,⁸² על פני בית דין שבמינוי דייניו מעורבים פוליטיקאים, עורכי דין ואפילו רבנים ודיינים שאינם בהכרח מוערכים בכלל הציבור החרדי. דברים דומים על מעמדו של בית הדין הרשמי כתבו גם ראשי הבר"ץ של 'העדה החרדית'.⁸³

- 76 ראו חיים שאול קרליץ אחת שאלתי: חידו"ת ומאמרי השקפה ע-עא (התשס"ב). מדובר במאמר שהתפרסם לראשונה ב-1973.
- 77 שם, בעמ' ע.
- 78 למגבלות שמטיל המשפט הישראלי על ביה"ד הרשמי ייתכן שיש גם משמעות הלכתית לטובת בתי הדין הפרטיים. ראו להלן ה"ש 88.
- 79 טיעון זה התפתח בין היתר כנגד טיעונם של בתי הדין הרשמיים שדווקא בשל מינויים על ידי ועדה המייצגת ציבור רחב במדינה ('הוועדה למינוי דיינים'), הם עדיפים על פני בתי הדין הפרטיים. ראו רדוינר "בין בג"ץ לבר"ץ", לעיל ה"ש 3, בעמ' 335-345.
- 80 אליהו שלזינגר "תוקפם ההלכתי של בתי דין רבניים הפועלים מכוח חוקי המדינה" תורה שבעל פה מה, קסה, קעג-קעה (התשס"ו). כדוגמה לטיעונו הוא מביא מידע שהגיע לאוזניו ולפיו חלק מחברי הוועדה שואלים את המועמד לדיינות אם שירת בצבא, "כאילו שירות בצבא הוא תנאי להיותו מתאים לכהן במשרה נכבדה זו" (שם, בעמ' קסח).
- 81 שם, בעמ' קעה.
- 82 ראו יתד נאמן ומשפחה, לעיל ה"ש 6.
- 83 ראו תשובות ונהגות, לעיל ה"ש 28. הרב שטרנבוך מציין שם גם את העובדה הבעייתית בעיניו כי במערכת הרשמית קיים מנגנון ערעור שאינו לפי ההלכה.

ניתן לסכם ולומר כי סידור הגיטין בבד"ק נובע מכמה גורמים, הלכתיים ופוליטיים (אם כי כאמור, מה שנחזה בעיני אחד כגורם פוליטי-מוסדי, יכול ויוצג בעיני אחר כגורם בעל משקל הלכתי). בהמשך ארון בביקורת חריפה נוספת על גיטין המסודרים בבית הדין הרשמי, הנובעת מפעולתו על פי חוק וסמכויות האכיפה שיש לו, שלידם של חלק מדייני הבד"ק והבד"ץ עלולים ליצור 'גט מעושה'. אציין כי איני יודע אם יש קשר ממשי בין העובדה שבד"ק החל את פעולתו בשנת 1995, ובין העובדה שזו השנה שבה נחקק החוק המאפשר לבית הדין הרשמי להטיל סנקציות רחבות ומגוונות על סרבני גט.⁸⁴ מכל מקום, סמליות מעניינת וראי יש כאן.

2.2 עיסוק בנושאים הנלווים לגירושין

בד"ק, כמו גם הבד"ץ,⁸⁵ עוסק לא רק בסידור הגט, אלא גם בדיונים המקדימים אותו במקרים שבהם בני הזוג לא הגיעו בעצמם להסכם גירושין. דיונים אלה כוללים את סוגיות המזונות, הרכוש, הכתובה ומשמורת הילדים. בנושאים אלה, למעט האחרון, אין מניעה כאמור להתייחס לבית הדין כאל בורר ולקבל את פסיקותיו גם מבחינת המשפט הישראלי.⁸⁶ ודוק, מעמד הבורר שמעניק לו בתנאים ידועים המשפט הישראלי, אינו אומר שכך בית הדין רואה עצמו. אין ספק שהוא מתייחס לעצמו כאל מוסד שיפוט הלכתי, ולא כאל מוסד של בוררות,⁸⁷ ולדבר זה יכולות להיות השלכות במקרים שבהם הוא מחייב צדדים להופיע בפניו, כמובן בניגוד להוראות המשפט הישראלי שאינו מכיר בסמכות כזו.⁸⁸

84 חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995. וראו להלן ליד ה"ש 146 ואילך.

85 ראו תמ"ש (שלום י-ם) 55882-04-13 ה' ש' נ' י' פ' (פורסם בנבו, 15.7.2014), שם נידון הסכם גירושין שגובש בבד"ץ, ובו גם התגרשו הצדדים. בית המשפט מקבל את ההסכם כמחייב אף שהגבר טען שלא אושר על פי חוק יחסי ממון (השוו לעיל ה"ש 21) ואף שהוא עוסק במזונות ילדים (השוו לעיל ה"ש 22).

86 לעיל ה"ש 22. לדברי הדיין ב', כמעט תמיד מאשרים בתי הדין הרשמיים את הסכם הגירושין שלהם, לרבות אלה העוסקים בענייני משמורת והסדרי ראייה. לפחות במקרה אחד דן בית המשפט המחוזי בהסכם משמורת והסדרי ראייה שגובשו בבד"ק (ואף לא אושרו בבית"ד הרשמי) ולא העביר ביקורת על כך (לעיל ה"ש 43). מצאנו אף התייחסויות אליהם כאל מוסד שיפוט של ממש: ב"ל (אזורי ת"א) 58867-11-10 פלונית – המוסד לביטוח לאומי (פורסם בנבו, 18.2.2014). מדובר במקרה שבו אישה הביאה לבית דין לעבודה פסק דין מבר"ק שפטר את בעלה מתשלום מזונות (ולאחר מכן אישרה אותו כהסכם גירושין בבית"ד הרשמי). האישה כותבת בסיכומיה: "בהתאם לפסק דין של בית דין צדק בבני ברק, התובעת לא קבלה מזונות כלל, עד לחורש יוני 2010. לפיכך, היא זכאית להבטחת הכנסה". בית הדין לעבודה מקבל דרישתה זאת וכלל אינו בוחן את תוקפו של פסק הדין. לעיל ה"ש 17.

88 ראו מקרה כזה בתמ"ש (שלום ת"א) 46975-01-15 ר' נ' ש' נ' (פורסם בנבו, 18.2.2015). מקרה זה מלמד על שימוש ציני למדי של הבעל בבד"ק. הבעל ששאף לנהל את הדיון בבית"ד הרשמי, אך לא הצליח בכך בשל בעיות משפטיות בהליך הכריכה שביצע, ניסה לחייב את האישה להתדיין בבד"ק, אשר שלא כמו בית"ד הרשמי, אינו כפוף לחוק ואף אינו מגביל עצמו מלהוציא

לצד זוגות שמנהלים את הדיון בכלל הסדרי הגירושין בבר"ק ולאחר מכן גם מסדרים בו את גיטם, ישנם כאלה שמגבשים בעזרתו הסכם גירושין ועימו פונים לבית הדין הרבני הרשמי לצורך הדיון בענייני הגט וסידורו.⁸⁹ גם אם אין מניעה משפטית לבצע הליך 'פרטי' בנוגע לרוב הנושאים הנלווים לגירושין, עדיין נשאלת השאלה מדוע מעדיפים זוגות שונים לפנות בנושאים אלה לבר"ק ולא לבית הדין הרשמי? מובן שחלק מן ההסברים שניתנו בפרק הקודם נכונים גם כאן, אולם דומני שניתן להציג הסברים נוספים. כך, ניתן לשער שישנם זוגות, לאו דווקא חרדים, העושים זאת משום שאין הם מעוניינים שהרשויות יתוודעו להיקף הרכוש שעליו הם דנים או שהם חוששים לפגיעה בזכויות פנסיוניות או אחרות,⁹⁰ בדומה למוטיבציה הקיימת לעיתים לפנייה לבתי דין פרטיים בסכסוכים אזרחיים, גם בידי אנשים שאינם חוששים (רק) מהאיסור ההלכתי לפנייה לערכאות של גויים.⁹¹ אין ספק שאף מדובר בבית דין שההליכים בו מהירים יותר מאשר במערכות הרשמיות.⁹²

'כתבי סירוב' כנגד המסרכים להתדיין בפניו, דבר שביה"ד הרשמי כמובן מנוע ממנו בכל מקרה (ראו בבג"ץ 3269/95 כץ נ' בית הדין הרבני האזורי בירושלים, פ"ד נ(4) 590 (1996)). אומנם ראו שם דברי השופט זמיר בעמ' 608, אך בתי הדין הפרטיים כמובן אינם מתייחסים להוראות בג"ץ). בר"ק אכן קבע שאסור לאישה לנהל את תביעותיה בבית המשפט לענייני משפחה, דבר שהעלה את חמתו של השופט בתיק זה. יצוין שבענייני בתי דין פרטיים גם נקודה זו של חוסר כפיפותם למגבלות שהטיל המשפט הישראלי על ביה"ד הרשמי, לרבות הוצאת כתבי סירוב, הופכת אותם לעדיפים הלכתית על פניו. ראו רדזינר "בין בג"ץ לבר"ץ", לעיל ה"ש 3, מעמ' 335 ואילך. מחויבותם ההלכתית של צדדים לסמכות שיפוטו של בר"ק עולה גם בפסק הדין הנוכח לעיל בה"ש 43. במקרה זה פנה הבעל לבית המשפט רק לאחר שהרב קרליץ התיר לו זאת במפורש.

89 ראו למשל רמ"ש (מחוזי י-ם) 13-05-13593 פלוני נ' המוסד לביטוח לאומי (פורסם בנבו, 10.7.2012); בג"ץ 4009/14 פלונית נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 6.8.2014). ראו גם להלן ה"ש 105.

90 כך נאמר לי על ידי הדיין ב'. השוו *Porat-Martin, Israeli Rabbinical Courts*, לעיל ה"ש 15, בעמ' 68.

91 ראו למשל הפ"ב (מחוזי ת"א) 09-1181 צינוירט נ' אייזנברג (פורסם בנבו, 31.10.2010) העוסק בבוררות שנעשתה בבר"ק לגבי עסקה שמטרתה הייתה הונאת רשויות המס; ה"פ (מחוזי י-ם) 11-03-49906 אנגיל פרופרטס לימיטר נ' סגל (פורסם בנבו, 1.12.2011) העוסק בבוררות בבר"ץ שמטרתה עקיפת פסיקתו של בית המשפט. ראו גם Ron S. Kleinman, *The Halakhic Validity of Israel's Judicial System among Israeli Ultra-Orthodox Halakhic Decisors*, 18 *REV. RABBINIC JUDAISM* 227 (2015). על איסור 'ערכאות של גויים' שמשמעותו היא שאסור לבכר את בתי המשפט של המדינה (ובכללם בתי המשפט האזרחיים בישראל) על פני בתי דין הלכתיים, ראו אליאב שוחטמן "מעמדם ההלכתי של בתי המשפט בישראל" תחומין יג 337 (התשנ"ב).

92 לדברי הדיין ב', בדרך כלל מצליח ביה"ד להגיע להסכמה מהירה בין הצדדים, וזאת כתוצאה מן המעמד שיש לו בתוך הקהילה.

2.2.1 הבדלים בין פסיקות בית הדין הרשמי ובין בד"ק

בשיחתי עם הדיין ב' עלו כמה הבדלים, מהותיים יותר או פחות, בין פסיקת בית הדין הרשמי ובין פסיקת בד"ק בנושאים הנלווים לגירושין. חלקם נובעים משיקולים הנוגעים לחברה החרדית ותפיסת עולמה ההלכתית:

1. **חלוקת רכוש** – בתי הדין הרשמיים מחויבים לפעול על פי חוק יחסי ממון ולחלק את הרכוש בהתאם לו (אולם גם בהם יושבים דיינים הרואים במנגנון איזון המשאבים בעיה הלכתית שיש להתגבר עליה).⁹³ בתי הדין הפרטיים מתעלמים לגמרי מחוק זה ובוחרים את שאלת הבעלות בדרך כלל באמצעות מרשם המקרקעין. המשמעות המעשית היא שאין לכן זוג כל אפשרות לקבל חלק מרכוש שרשום על שם בן זוגו בלבד, אולם רכוש הרשום כמשותף יחולק בהתאם לרישום, גם אם אחוזי ההשקעה ברכישת הנכס היו שונים מאלה המשתקפים ברישום הבעלות.⁹⁴ עם זאת, במקרים חריגים בד"ק לא יחלק את הרכוש בשווה גם כשהרישום משותף. כך במקרה שבו אחד הצדדים השקיע את מרבית הכספים ברכישה ובני הזוג חיו במשותף זמן קצר מאוד;⁹⁵ וכך במקרה שבו האישה מורדת על בעלה, על פי ההלכה ש'מורדת מחזירה מתנותיה'.⁹⁶

2. **כתובה** – במקרה שבו זכאית האישה לכתובה, מחייבים דייני הבד"ק את הבעל במלוא הסכום הנקוב בה, גם אם הוא גבוה מאוד (לדברי הדיין ב': "אפילו מיליון ש"ח") וקשה לבעל לעמוד בו. בבתי הדין הרשמיים מדובר בסוגיה שנויה במחלוקת, וקשה לצפות מה תהיה עמדת בית הדין שאליו יגיע הזוג, שכמובן אינו יכול לבחור בו את ההרכב.⁹⁷ יש לזכור שני דברים המשפיעים כנראה על סוגיה זו. ראשית, כאמור אין מקום לחוק יחסי

93 ס' 13(ב) לחוק יחסי ממון. על הדעות השונות בבתי הדין לגבי כשרותו ההלכתית של החוק והאפשרויות 'לגירור' או 'לעקוף' אותו ראו שלמה דיכובסקי "השיתוף: האם דינא דמלכותא דינא?" תחומין יח 18 (התשנ"ח); אברהם ח' שרמן "הלכת השיתוף" לאור משפטי התורה תחומין יח 32 (התשנ"ח); אברהם ח' שרמן "הלכת השיתוף" – אינה מעוגנת בדיני ישראל תחומין יט 205 (התשנ"ט); Avishalom Westreich, HARMONIZING RELIGIOUS LAW WITH A CIVIL LEGAL SYSTEM: LESSONS FROM THE JEWISH LAW EXPERIENCE IN FINANCIAL FAMILY MATTERS (forthcoming) (להלן: Westreich).

94 על עמדתם הדומה של דיינים רשמיים במקרה שבו מדובר ברישום משותף ראו Westreich, שם; והשוו העמדות בשני פסקי דין שניתנו לאחרונה שבהם נידון בהרחבה עניין זה: תיק (י-ם) 956318/1 (לא פורסם, 21.3.2016); ערעור (גדול) 993174/8 (1.12.2016).

95 השוו משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק ד, סימן ח (התשמ"ה).
96 'מורדת' היא אישה המסרבת לקיים יחסי מין עם בעלה. אחת התוצאות של הכרזת אישה כ'מורדת' היא שעליה להשיב לבעלה את כל המתנות שקיבלה ממנו, משום שההנחה היא שהן ניתנו על דעת זה שהזוג יחיה כבעל ואשה לכל דבר. ראו שולחן ערוך, אבן העזר, עז ב; בנציון שרשבסקי ומיכאל קורינאלדי דיני משפחה 686-687 (2015) (להלן: שרשבסקי וקורינאלדי). על המחלוקת בבתי הדין הרשמיים במקרה זה ראו פסקי הדין הנזכרים בה"ש 94.

97 דיינים רבים סבורים שכתובה של מיליון ש"ח, ואף הרבה פחות מכך, מוגדרת כ'כתובה מוגזמת' שאין חיוב לשלמה, וביה"ד קובע מה הוא גובה הכתובה. ראו למשל צוריאלי בובליל "כתובה מופרזת ופיצויי גירושין" תחומין כה 204 (התשס"ה); שרשבסקי וקורינאלדי, שם, בעמ' 237-240. כן ראו להלן, ה"ש 99.

ממון בכד"ק, בעוד שבית הדין הרשמי מחויב לפעול על פיו, ולכן יש מקרים שבהם הוא מרגיש שאינו יכול לחייב את הסכום המלא של הכתובה כאשר הוא ממילא מעביר לאישה רכוש שעל פי ההלכה שייך לבעל;⁹⁸ שנית, נורמה מקובלת בחלקים שונים במגזר החרדי היא שהורי הכלה מעניקים לזוג את חלק הארי של הסכום המשמש לקניית הדירה, והדבר משפיע על ההתחייבות בכתובה שנתפסת כהתחייבות מקבילה של הבעל (אשר במרבית המקרים כאמור יקבל מחצית מן הדירה בעת הגירושין).⁹⁹

3. **מזונות ילדים** – בכד"ק נוהגים לפסוק מזונות עד לגיל 18, וסכום המזונות הממוצע הוא בין 1000 ל-1200 ש"ח. בבתי הדין הרשמיים, כמו בבתי המשפט למשפחה, מחייבים מזונות מלאים עד גיל 18, אולם האב ממשיך לשלם שלישי מגובה המזונות עד גיל 21.¹⁰⁰ אם כן, בתחום זה ההבדל בינם לבין בית הדין הרשמי קטן למדי.

ב. מערכת היחסים המורכבת בין בתי הדין הפרטיים לבתי הדין הרשמיים

לעיל כבר נידון היחס השונה שמקבלים המתגרשים בכד"ץ ובכד"ק אשר חפצים באישור רשמי של המדינה על גירושיהם. בעוד המתגרשים בראשון נדרשים רק לאישור הגט, הרי שהפונים לשני נדרשים בשנים האחרונות לסדר גט נוסף. כאמור, לא נראה שההבדל נובע רק מקדמותו של הראשון או בשל העובדה שמדובר במספר גיטין קטן יחסית המסודרים עבור אוכלוסייה מובחנת וייחודית. ההבנה שיש במערכת הרשמית חוסר שביעות רצון מסידור גיטין 'פרטי' וממילא גם ניסיון למנוע מבתי דין נוספים להיכנס לעיסוק בגיטין, נזכרו כבר לעיל.¹⁰¹ הדבר עלה לאחרונה שוב בהתייחסות של בית דין רשמי לבית הדין של הרב לוין אשר הכריז לא מכבר על כניסתו לתחום סידור הגיטין.¹⁰² בית דין פרטי זה היה

98 למרות הוראה מפורשת בס' 17 לחוק יחסי ממון, הרי שכמעט כל הדיינים קובעים שאיזון המשאבים ישפיע על חיוב הכתובה ואף עשוי לבטל כליל את תשלומה. ראו למשל אורי צפת "על מעמדה המשפטי של הכתובה" עת סיוע 3 2013 <https://goo.gl/yLDy5A>.

99 אחד מפסקי הדין המצוטטים ביותר לעניין אי-נתינת כתובה בגובה מפורז (באותו מקרה, מיליון ש"ח) הוא פסק דין שכתב הרב דיכובסקי בביה"ד הגדול (עריעור 1-24-1687 (לא פורסם, 2.9.2007)). הוא עצמו מרגיש כך: "לא בכל מקרה אראה סכום חריג, ככתובה מוגזמת. לדוגמא: אם משפחת הכלה מתחייבת לתת דירה למגורי הזוג – כפי שנהוג עד היום בישיבות מסוימות – ולפי המקובל נרשמת הדירה על שם שני הצדדים [...] בחוגים אלו, יש לדרוש בתוקף רישום סכום נכבד בכתובה המייצג לפחות ערך של מחצית דירה". מנגד, ראו למשל תיק (טבריה) 871774/1 (לא פורסם, 7.3.2013) שבו נפסק שבעל חייב לשלם את מלוא סכום הכתובה שבו התחייב גם אם מדובר בסכום של מילוני שקלים.

100 ראו שרשבסקי וקורניאלדי, לעיל ה"ש 96, בעמ' 826, 840-841. סכום המזונות לילד גבוה קצת יותר בבית הדין הרשמי מאשר בכד"ק. ראו דו"ח המוסד לביטוח לאומי: "נשים המקבלות דמי מזונות באמצעות המוסד לביטוח לאומי – 2015 (מס' 276)" 22 (2016), <https://goo.gl/7N34B1>.

101 לעיל ה"ש 53.

102 לעיל ה"ש 10.

מעורב במהלך של סידור נישואין פרטיים שהגיע לבית הדין האזורי בירושלים,¹⁰³ ובית הדין הרשמי הבין שהוסכם כי גם גירושי הזוג, אם יהיו, יתבצעו אצל הרב לוי. הדיינים מביעים את דעתם הברורה, שלא רק שגירושין אלה לא יועילו לבני הזוג מבחינת הרישום ("משרד הפנים יסרב לעשות שינוי במעמד האישי שלהם ללא אישור של בית הדין הרבני הרשמי, ע"ר על הנישואין ועל הגירושין"), אלא שגם מדובר בעבירה:¹⁰⁴ "ככל הידוע לבית הדין, הרב לוי אינו מורשה לסדר גיטין, וסידור גט פרטי הינו עבירה פלילית".

1. שיתוף פעולה בין בתי הדין הפרטיים לבתי הדין הרשמיים

להלן אעמוד על בעיות נוספות הנוצרות כתוצאה מעיסוקם של בתי הדין הפרטיים בדיני משפחה, אולם כאמור בכותרת, יחסם של בתי הדין הרשמיים למערכות הפרטיות אינו חדר משמעי. מסתבר שבמקרים שונים כיכרו בתי דין רשמיים את פסיקת בתי הדין הפרטיים ואף הפנו זוגות אליהם. לא מדובר רק במקרים שבהם עסק בית הדין הפרטי בנושאים הנלווים לגירושין,¹⁰⁵ שהרי בכך כאמור אין חידוש גדול, אלא גם במקרים שבהם הוא דן בתביעת הגט עצמה. ככל הנראה, מדובר בעיקר במקרים של זוגות חרדים אשר בית הדין הרשמי הניח שייטב להם לבצע את הליך הגירושין בבית דין המקובל יותר בקהילתם, דבר שאולי יגרום לבן הזוג הנוטה לסרב לגירושין לשנות את דעתו. כך, במקרה אחד הסכים בית הדין הגדול להצעת הצדדים לנהל את תביעת הגירושין של הבעל ותביעת שלום הבית של האישה בבית הדין של הרב ואזנר.¹⁰⁶ משפסק הרב ואזנר שיש לקבל את תביעת הבעל, "קבע ביה"ד

103 תיק (י-ם) 1093889/1 (לא פורסם, 14.3.2017). יש לציין כי אב ב"ד ההרכב שנתן את פסק הדין, הרב אוריאל לביא, טיפל בעבר בפרשה קשה של סידור גיטין בידי גורם פרטי, שלאחר מכן הסתבר שהיו חששות גדולים בגיטיו, דבר שהביא כמוכח לבעיות קשות. ראו איציק וולף "סידרת גט בטבריה? הגט פסול!" News 1 – מחלקה ראשונה 8.7.2007 <https://goo.gl/MfGZcC>.

104 ראו להלן ה"ש 130.

105 דוגמאות למקרה כזה: ערעור (גדול) 919635/1 (לא פורסם, 31.3.2014). בית הדין האזורי וכן דעת הרוב בבית הדין הרבני הגדול מקבלים הסכם גירושין מקפח ביותר שהושג בבד"ק, אף שיש עדויות על אלימותו הקשה של הבעל ושהאישה טוענת לווייתורים בהסכם בשל פחדה ממנו. אכן, דעת המיעוט בביה"ד הגדול קובעת שיש לבחון מחדש האם לקיים את ההסכם שהושג בבד"ק; ערעור (גדול) 815380/1 (לא פורסם, 1.6.2011) שם למעשה מקבל ביה"ד הגדול את עמדתו של ביה"ד של הרב ואזנר בכני ברק לגבי הסכם מזונות, אף שהיא שונה מזו של בית הדין הרשמי שעסק במקרה זה בעבר. במקרה אחר פעלו בתי הדין האזורי והגדול למימוש פסיקה בענייני מזונות של בד"ק, אף שהבעל העלה כנגדה טענות. ראו "סמכות ביה"ד לפסוק פשרה" שורת הדין יא שעה (התשס"ז).

106 תיק (ת"א) 329161/13 (לא פורסם, 10.3.2010). הרב שמואל ואזנר (1913-2015) נחשב לפוסק החסידי המוביל ברור האחרון. במשך עשרות שנים עמד בראש ביה"ד העצמאי שייסד בבני ברק, ואשר שמו הרשמי הוא "בית דין צדק זכרון מאיר", אולם כפי שהוא במקרה של בד"ק, גם כאן ידוע ביה"ד יותר בשם מייסדו. מעניין לציין כי אף שבשורות הבאות נראה שיתוף פעולה בין ביה"ד זה לביה"ד הרשמי, לא נמנע הרב ואזנר מלתקוף במילים חריפות את האחרון. ראו להלן ליד ה"ש 160.

הגדול שאכיפת וישום פסק הדין של בי"ד צדק זכרון מאיר נתונה לו [=לביה"ד הגדול] באופנים המסורים בידו". תיק זה חזר והגיע לבית הדין הגדול,¹⁰⁷ אשר ציטט את פסק דינו של הרב ואזנר ודן במשמעותו. בסופו של דבר הוכרע התיק בבית הדין האזורי,¹⁰⁸ אך ניתן ללמוד מן הקשיים שעמדו בפניו מדוע חשב בית הדין הגדול שבכית הדין הפרטי יוכרע הסכסוך באופן מהיר יותר. על ההתייחסות ההדרית החיובית בין בית הדין של הרב ואזנר לבית הדין הרשמי ניתן ללמוד גם ממקרה נוסף, שנידון בבית הדין הגדול.¹⁰⁹ במקרה זה הפנה בית הדין הפרטי את בני הזוג שנידונו אצלו בעבר לבית הדין הרבני בחיפה, משום שרק הוא באמצעות מעמדו המשפטי יכול למנוע את עיגונה של האישה שבעלה ברה לחו"ל. בית הדין הרשמי אכן הביא לסידור הגט, ומעניין שבית הדין הגדול המשבח אותו על כך שוב מציין, ללא כל ביקורת, שמלכתחילה ניתן היה לצפות כי המקרה היה זוכה לפתרון מהיר יותר אצל הרב ואזנר:

ראוי הוא בית הדין האזורי לכל שבת, שבמקום שלא צלחה פעולתו של בית הדין הפרטי (שבאופן טבעי ייתכן ששם הנתבע היה משתף פעולה יותר) שאליו ניגשו הצדדים בתחילת הסכסוך, הביא בית הדין האזורי לסיום מהיר של מה שיכול היה להתפתח לעיגונה של המשיבה לזמן ארוך.¹¹⁰

במקרה אחר אנו למדים על שיתוף הפעולה שהתקיים בין בית הדין האזורי בחיפה לבד"ק.¹¹¹ באותו מקרה קבע זוג שנישא בנישואין פרטיים שגירושיו יהיו כבד"ק. אכן, הבעל הגיש לשם את תביעת הגירושין שלו, אולם האישה סירבה לשותף עימו פעולה. בד"ק כתב מכתב לבית הדין האזורי ובו תיאר את עמדתו שעל פיה הצדדים חייבים להתגרש, אולם אם האישה תסכים לגירושין היא תקבל את כתובתה. המעניין הוא שבמכתב הם מפנים את הזוג לבית הדין הרשמי כדי להמשיך ולנהל בו את ההליך שביניהם. מדוע עשו זאת? מפסיקתו של בית הדין הרשמי ניתן להבין שהסיבה לכך פשוטה. חוסר נכונותה של האישה להתגרש בנסיבות שבהן נקבע שהיא מחויבת לעשות זאת, אינן מותרות את הברירה אלא לתת לבעל היתר נישואין לאישה שנייה. בד"ק ידע שאין בסמכותו החוקית לעשות זאת והבעל ייחשב כעבריין אם לא יקבל אישור נישואין רשמי,¹¹² ולכן העביר את התיק לבית הדין הרשמי. האחרון, לצד בחינתו הישירה את יחסי בני הזוג, הסתמך גם על פסיקתו של הרב קרליץ (ואינו מעביר ולו מילת ביקורת על עצם קיום ההליך שם), וקבע שיש לתת לבעל היתר נישואין.

107 ערעור (גדול) 804870/4 (לא פורסם, 23.5.2011).

108 תיק (ת"א) 329161/14 (לא פורסם, 26.9.2011) (זמין גם ברשימות מאגר הדין והדיין 29, 11-10 (2012)).

109 ערעור (גדול) 1074635/1 (לא פורסם, 19.11.2016).

110 ש.ם.

111 תיק (חיפה) 944838/5 (לא פורסם, 19.5.2015).

112 ס' 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977. להרחבה ראו שרשבסקי וקוריאנאדרי, לעיל ה"ש 96, בעמ' 178-182.

במקרה אחר ומעניין במיוחד,¹¹³ קבע בית הדין האזורי בירושלים שעל בני הזוג "לפנות מידית לביה"ד העדה [החרדית, ע"ר] להתגרש ולא לעגן את הבעל בכדי".¹¹⁴ ההחלטה הלקונית של בית הדין אינה מכילה מידע כלשהו על נסיבות המקרה, אולם מדובר היה במקרה של אישה שמסיבות אידיאולוגיות לא הייתה מוכנה לנהל את תביעת הגירושין וסידור הגט בבית הדין הרשמי. לאחר שניסה להילחם על סמכותו והפעיל סנקציות שונות כנגד האישה שסירבה לשתף עימו פעולה, הבינו הדיינים שאין בכך טעם, וכפי שמתארת זאת האישה: "היו אלה הדיינים עצמם שפנו והקשו ישירות על מ': האישה הרי כתבה והצהירה שהיא מוכנה להתגרש כהלכה, אז למה שלא תלכו יחד לבית דין פרטי?", לדבריה, הם אלה שהציעו לזוג לפנות לבד"ק: "תתגרשו שם, ומחרתיים תקבלו תעודה".

אף מצאנו מקרה שבו פסיקת בית הדין האזורי שחייבה בעל חרדי בגט הובאה בידי האישה לבד"ק וזה אישש את פסק דינו של בית הדין האזורי.¹¹⁵ דבר זה הקל מאוד על בתי הדין הגדול והאזורי להטיל סנקציות על הבעל, בידיעה שגם בד"ק קבע כי הבעל אינו נוהג כדין. עם זאת, נראה שבין היתר בהשפעת פסק דינו של בד"ק, קבע בית הדין הגדול שיש לבטל את פסק המאסר שכבר ניתן כנגד הבעל.¹¹⁶

מנגד, אין ספק שפעילותם של בתי הדין הפרטיים יוצרת בעיות לא פשוטות אשר מאתגרות את בית הדין הרשמי ואף קוראות עליו תיגר. אמנה את שלוש המרכזיות, מן הקלה אל הכבדה.

2. אתגרי בית הדין הרשמי מול בתי הדין הפרטיים

2.1 'מאבק סמכויות'

כאמור, הנושאים הנלווים לגירושין נידונים בבתי הדין הפרטיים, לרוב בהסכמת שני בני הזוג. אולם מה קורה כאשר יש ביניהם מחלוקת האם להתדיין בבית הדין הרשמי או בזה הפרטי? סביר להניח שתהיה זו האישה שתבכר את בית הדין הרשמי מתוך הנחה סבירה ששם זכויותיה יהיו רבות יותר (למעט, בחלק מן המקרים כאמור, קבלת מלוא סכום הכתובה), וגם בשל יכולת האכיפה של בית הדין הרשמי את פסקי דינו.¹¹⁷ מובן שהדיינים הרשמיים

113 עובדות המקרה נלמדות מן התיאור שנכתב בידי האישה עצמה בפוסט שפורסם בדף הפייסבוק "בחרתי בזוגיות – ולא ברבנות" (26.11.2015), <https://goo.gl/GmMN5d>. העובדות התבררו גם עם עורכת דינה של האישה, בתיה כהנא דרור ותודתי נתונה לה.

114 תיק (י-ם) 1025135/1 (לא פורסם, 22.10.15).

115 למקרה זה ראו ערעור (גרול) 819158/3 (לא פורסם, 5.10.2011), אזורי (ירושלים) 754405/6 (לא פורסם, 4.12.2011). צילום מכתבו של בד"ק מצוי אצלי.

116 עם זאת, לאחר שהסנקציות לא הועילו, נשלח הבעל למאסר ובעקבותיו נתן גט. לאחר מכן הוא פנה לביה"ד בארה"ב, המתמחה בפסילת גיטין שסודרו בבתי דין אחרים (ראו <http://padwachipasznis.com>), וקיבל פסק דין שלפיו הגט שנתן אינו כשר. ראו אברהם שמואל יהודה גשטטר קונטרס כפית מאסר (התשע"ב).

117 מובן שהאישה יכולה לפנות לבית המשפט לענייני משפחה, שבו במקרים רבים מצבה יהיה עדיף מזה שבביה"ד הרבני, אולם מסתבר שנשים חרדיות רבות תחשושנה לעשות זאת מחמת האיסור ההלכתי לפנות ל'ערכאות של גויים' ובשל התגובה הקשה של החברה שסביבן. ראו יגאל

יכולים לקבוע שמבחינת החוק אין כאן כלל שאלה לדיון, והסמכות קיימת רק בידיהם, אולם מסתבר שהם מעדיפים לטעון לעדיפות זו מבחינה הלכתית, כלומר להשתמש בשפתם המשותפת עם בית הדין הפרטי שמבחינתו החוק כמובן אינו רלוונטי לקביעת מעמדו. זאת ועוד, ראינו כבר (פרק א', סעיף 2.1.1) שבתי דין פרטיים סוברים שמבחינה הלכתית בתי הדין שלהם עדיפים מסיבות שונות.

בפסק דין של בית הדין הרשמי בתל-אביב עלה המקרה הבא:¹¹⁸ אישה הגישה לבית הדין הרשמי תביעת מזונות אישה וילדים. אולם הבעל ענה שמכיוון שהם תושבי בני ברק, הרי הוא דורש להתדיין בבר"ץ. לכאורה ההלכה הפשוטה הקובעת כי "התובע הולך אחר הנתבע" נמצאת לצידו של הבעל.¹¹⁹ פשוט שאם יפעל בית הדין הרשמי על פיה, יוכלו תושבי בני ברק וריכוזים חרדיים אחרים לדרוש בכל מקרה דומה שההתדיינות תהיה בבתי דין פרטיים שבמקומם, וזו תוצאה שבית הדין הרשמי אינו יכול להסכים לה. לעומת זאת, ניכר שבית הדין הרשמי אינו מעוניין לבטל כליל את מעמדם של בתי הדין הפרטיים ולצאת כנגד הדיינים החשובים המכהנים בהם, דיינים שללא ספק מוערכים על ידי הדיינים הרשמיים שחלק ניכר מהם משתייך אף הוא כאמור למגזר החרדי. לכן מבחין הרשמי בין מעמדם הכללי של בתי הדין הפרטיים ובין המקרה העומד בפניו:

ואם כי כדרך כלל כשביה"ד האזורי רואה שהנתבע רציני ביותר כשטוען אני שייך לעדה מסוימת ואין כאן כוונות של רווח ואינטרסים כל שהם, ביה"ד נענה לבקשתו [להתדיין בבר"ץ] [...] מ"מ אין לומר כן כאשר מדובר בתביעת האשה למזונותיה ולמזונות הילדים ומבקשת לדון בביה"ד הרבני האזורי, והבעל מבקש להתדיין בבית דין בב"ב, שבכגון זה אין להענות לבקשתו, מאחר וככך אפשר שיפגעו זכויותיה של האשה.¹²⁰

כוונתו במשפט האחרון היא לעובדה שקל יותר לאכוף את פסקי הדין הרשמיים, וכן יכולה האישה לפנות עם פסקים אלה לביטוח הלאומי במקרה שבעלה אינו משלם את המזונות, דבר שיש לו משמעות הלכתית.¹²¹ עוד יש לומר שלמרות המדיניות הפשרנית שמופיעה כאן כלפי התחרות שמציגים בתי הדין הפרטיים, בית הדין דנן מודע לכך שתסריט ידוע שיש בו 'מאבק סמכויות' בין הבעל לאישה נוגע למציאות זו, שבה האישה פונה לבית הדין הרשמי בתביעת מזונות ואילו הבעל מבקש להתדיין בבית דין פרטי, אולי משום שלדעתו

לשם נשים חרדיות שהתגרשו בעקבות אלימות בן-זוגן: חווית האלימות ותהליך הגירושין 287-296 (עבודת גמר לתואר "דוקטור" האוניברסיטה העברית בירושלים – ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, 2011).

- 118 ראו שו"ת אמרי משפט, לעיל ה"ש 31, בעמ' קפג.
- 119 ראו רמ"א בחושן משפט, יד א. להרחבה: רדזינר "בין בג"ץ לבד"ץ", לעיל ה"ש 3, בעמ' 289.
- 120 ראו שו"ת אמרי משפט, לעיל ה"ש 31, בעמ' קפט. קשה לומר שמדיניות פשרנית זו כלפי בתי הדין הפרטיים משקפת את עמדתם של כלל בתי הדין הרשמיים, גם בתקופה שבה עוד יכלו לעסוק בדיני ממונות. ראו בהרחבה: רדזינר "בין בג"ץ לבד"ץ", לעיל ה"ש 3, בעמ' 296-327.
- 121 שו"ת אמרי משפט, שם, בעמ' קפח. ההלכה קובעת כי הכלל שלפיו התובע הולך אחר נתבע אינו מתקיים במציאות שבה לביה"ד שבחר התובע יש יכולת אכיפה שאין לביה"ד שמבקש הנתבע. ראו רדזינר בין בג"ץ לבד"ץ, שם, בעמ' 291-292.

הוא יתחייב בו בסכומים פחותים מאלה שבהם הוא עלול להתחייב בבית הדין הרשמי. בית הדין עצמו מציין את העימות הידוע ביותר שהתנהל במקרה זה, העימות בין בית הדין בתל-אביב לבין בד"ק בסוף שנות השבעים, ובו הכריע אחד מגדולי הפוסקים באותו דור, הרב משה פיינשטיין, לטובת בית הדין הרשמי.¹²² אומנם, כפי שאנו רואים הכרעה זו לא גרמה למאבקים דומים להמשיך ולהתקיים, ולעיתים חלק מהדיינים הרשמיים סירבו להתעמת עם בד"ק. כך במקרה של זוג חרדי שבו פנתה האישה לבית הדין האזורי בתל-אביב בתביעת מזונות ורכוש. הבעל דרש שהדין ייערך בבד"ק. בית הדין בתל-אביב, אשר במקרה זה לא רצה כנראה להתעמת עם בד"ק, סירב לדון בתביעת האישה, והתיק הועבר לבית הדין האזורי בירושלים, שאכן דן בתביעה. הבעל ערער לבית הדין הגדול בטענה כי "התובע הולך אחר הנתבע", אך ערעורו נדחה, שוב בטענה כי מעמדו הרשמי של בית הדין מקנה לו סמכות הלכתית עדיפה על פני זה הפרטי.¹²³ ניתן לסכם ולומר כי גם אם לרוב 'מנצח' בית הדין הרשמי ב'מאבק הסמכויות', הרי שעדיין עצם קיומו של מאבק זה, הנגזר כתוצאה מפעילותו של בד"ק והתחרות שהוא מציב לבית הדין הרשמי, יוצר אתגר הלכתי לבית הדין הרשמי ואף עלול לשמש כלי בידי הבעל כדי לעכב את תביעת האישה למזונותיה.

2.2 בעיית הרישום

כאמור, בתי הדין הפרטיים משמשים כתובת גם למי שרוצה להתגרש כהלכה, אך מסיבות שונות (כלכליות או אידיאולוגיות) אינו רוצה שהמדינה תדע על השינוי במעמדו האישי. אכן, ברור שחלק מאנשי 'העדה החרדית' שאינם מכירים במדינה וברשויותיה, אף אינם פועלים לרישום השינויים במעמדם האישי.¹²⁴ בית הדין הגדול מאשר בערך עשרה גיטין שלהם בשנה, אך נראה שמספר הגיטין המסודרים שם גדול לפחות פי שניים.¹²⁵ בבד"ק מדובר במספרים גדולים הרבה יותר, וגם אם נניח שיש רבים הפונים לסיודור גט נוסף בבית הדין הרשמי, הרי אין ספק שישנו מספר לא מבוטל של מתגרשים שאינו עושה זאת. הדיינים

122 שם, בעמ' קפח-קפט. להרחבה על מקרה זה ראו רדזינר "בין בג"ץ לבד"ץ", שם, בעמ' 292-294. בקצרה: מדובר היה בתביעת מזונות של אישה ובנותיה כלפי הבעל והאב – כולם תושבי בני ברק – שהוגשה לבית הדין הרבני בתל-אביב. הבעל דרש להתדיין בעירו, בבד"ק. הרב פיינשטיין קבע שהסמכות נתונה לביה"ד הרשמי, וטעונו העיקרי נגע לסמכויות האכיפה העדיפות שלו על פני אלה של בד"ק.

123 ערעור (גדול) 186/תשנ"ה (פסק הדין פורסם כמאמר: "סמכות דיון" שורת הדין ז, תסה (התשס"ב)).

124 לפני כמה שנים שוחחתי עם יואליש קרויס, המכונה 'קמב"ץ העדה החרדית', ואשר אינו משתף פעולה עם כל סוג של מרשם מדינתי. אחד ממשפטיו החקוקים בזיכרוני הוא: "מבחינת המדינה, אשתי היא אם חד הורית ל-15 ילדים". מסתבר שזו אמירה ידועה שלו. ראו טלי פרקש "מתון בהשגחת הבד"ץ" Ynet 2.3.2011 <https://goo.gl/k1FhLi>

125 בהתבסס על התכתבות עם בני-יעקב (לעיל ה"ש 38) והשיחה עם דייני ב'.

שם אינם ממליצים למתגרשים, וכמובן אינם מחייבים אותם, לפנות למערכת הרשמית, ומשאירים זאת לשיקוליו של כל זוג.¹²⁶
מובן שמציאות זו עשויה ליצור בעיות קשות הן לבני הזוג עצמם והן לבני הזוג העתידיים שלהם, בעיה שעליה כבר עמדה הנחיית היועץ המשפטי לממשלה:

פשיטא כי בהתרת מעשים של קידושין או גירושין פרטיים, עלולים אנו לסכל לא רק פיקוח בתחום זה, אלא להביא לתקלות רבות וחמורות באחד הענפים החמורים והרגישים ביותר שבמערכת המשפטית [...] בהתרת טקסי נישואין וגירושין "פרטיים", נימצא אפוא לא רק בתווה ובוהו משפטי, אלא שלזוגות הנישואים או המתגרשים באורח פרטי עלולים להיגרם נזקים קשים שאין להם תקנה.¹²⁷

אכן, סוגים שונים של בעיות שיוצרת פעילותם של בתי הדין הפרטיים, עולים מעיון בפסקי דין רשמיים.¹²⁸ כך, דן בית הדין הרשמי בפתח תקוה במקרה קשה במיוחד של גבר שהתחתן והתגרש פעמים רבות, תוך שהוא מבצע נישואין וגירושין פרטיים, בין היתר בכד"ק, וכך מסווה את מעמדו האישי אל מול נשים חדשות שאותן הוא נושא לזמן קצר.¹²⁹ בית הדין מסכם את הדברים כך: "התמונה העולה מהאמור קשה וחמורה ביותר. הגיעה השעה לפעול למציאת דרכי התמודדות למניעת הישנותם של מקרים כאלה הגורמים לתקלות רבות לציבור באיסורי ערווה החמורים". לא מפליא אם כך שמיד לאחר תיקונה של פקודת הנישואין והגירושין (רישום) באוקטובר 2013 – תיקון שכלל בין היתר קביעת עונש מאסר של שנתיים לכל מי "שאינו דואג לרישום הנישואין או הגירושין שלו או לרישום הנישואין או הגירושין שהוא סידר לאחר"¹³⁰ – קבע בסיפוק אחד הדיינים שישבו באותו מקרה בבית הדין בפתח תקוה, הרב דוד מלכא, כי:

זהו תיקון חשוב מאוד לתקנת הציבור בישראל, ויש לקוות כי יהיה בו כדי למגר את התופעה של נישואין פרטיים – וכן גירושין פרטיים, שהיא תופעה פחות רווחת אך חמורה מאוד עקב תקלות קשות בכשרות הגט – והערך דיווח על קיומם של נישואין וגירושין אלה.¹³¹

126 כך אמרו לי דיין א' ודיין ב'. על חוסר רצונו של הרב נסים קרליץ לקיים זיקה כלשהי בין בית דינו ובין המערכת הרשמית ראו גם שולמן, לעיל ה"ש 6, בעמ' 41.

127 לעיל ה"ש 19.

128 ראו דברי היועץ המשפטי של בתי הדין הרבניים, פרוטוקול ישיבה מס' 37 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-19 (8.7.2013): "כדאי לעיין בהחלטות שנתנו בתי הדין הרבניים בשנים האחרונות בקשר לבעיות קשות מאוד של נישואין וגירושין פרטיים [...] להיעדר תיעוד ממוסד של רישום נישואין יש השפעות הן במישור הפרט על זכויותיהם ועל מעמדם האישי של בני הזוג, ולעתים גם על ילדיהם ועל צדדים שלישיים, והן במישור הציבורי – על הקופה הציבורית, על תקינות רישומים ממסדיים שונים ועל האפשרות להתבסס עליהם".

129 תיק (פ"ת) 7941-63-1 (לא פורסם, 25.3.2009).

130 ס' 7 לפקודת הנישואין והגירושין (רישום). כן ראו שרשבסקי וקורניאלדי, לעיל ה"ש 96, בעמ' 131.

131 תיק (פ"ת) 857865/2 (לא פורסם, 29.10.2013).

אולם ברור למדי שתקון החקיקה אינו מרתיע את בתי הדין הפרטיים. החוק בכלל אינו מהווה שיקול משמעותי בפעילותם וקשה להעלות על הדעת העמדה לדין של דיינים נכבדים בעולם החרדי. זאת ועוד, לשונו של הסעיף עמומה למדי וברור שהפעלתו, גם כנגד רבנים ליברליים המשיאים זוגות באופן פרטי, תיתקל במחאה ציבורית.¹³² נראה שלא לחינם לא הועמד עדיין אדם לדין בגינו.

זלזולם של בתי דין פרטיים במוסדות רשמיים וברישומי מעמד אישי, בא לידי ביטוי גם במקרים אחרים. כך בנישואין, במקרה שבו הצליח זוג להינשא באמצעות הבר"ץ, אף שבית הדין הרשמי קבע שאסור לו להינשא.¹³³ וכך גם בגיור. במקרה אחד עקפה אישה את בית הדין הרשמי שסירב להכיר ביהדותה ופנתה להליך גיור לחומרא לבר"ק שהסתמך על ראיות בעייתיות ביותר וכמובן התעלם מפסיקת בית הדין הרשמי או שכלל לא היה מודע לה.¹³⁴ במקרה אחר גייר בר"ק אישה שהופיעה בפניו בזוהר כדויה, בלי שהוא טורח לברר את זהותה האמיתית, דבר שיצר בהמשך קשיים גדולים בשאלת תוקף נישואיה.¹³⁵ מובן שקשיים אלה נוצרים בשל העובדה שאף שאין מדובר במוסדות בעלי מעמד רשמי, הרי שבשל החוק הישראלי הקובע כי ענייני המעמד האישי יוסדרו על פי ההלכה היהודית, לא ניתן להתעלם משאלת תוקפם ההלכתי של מעשי בתי הדין הפרטיים.

2.3 ערעור על כשרות גיטין 'רשמיים'

הבעיה האחרונה היא בעיני גם הגדולה ביותר. בשנים האחרונות היו כמה מקרים שבהם דיינים בבתי דין פרטיים התערבו בהליכי גירושין שהתנהלו בבתי דין רשמיים וקבעו שיש בעיות בדרך שבה נוהלו ההליכים, ובפרט בכשרות הגט שסודר בהם. חשוב להדגיש כי מדובר במקרים ספורים, ועדיין ברורה החומרה שיש בערעור על כשרות הגט, ודאי כשמדובר בזוג חרדי והמערערים הם רבנים מוערכים באותה קהילה. זאת ועוד, כפי שנראה, בכמה מקרים ניתן היה להבין מאופן התבטאותם של דיינים בכירים בבתי הדין הפרטיים, כי על כשרותם של גיטין רבים מאוד המסודרים בבתי הדין הרשמיים מרחף סימן שאלה. גם אם לא מדובר בהתבטאויות אלה על מקרה ספציפי, ההשלכה שלהן ברורה.

כך, דן לאחרונה בית המשפט המחוזי בירושלים¹³⁶ במקרה שבו אדם חרדי הטריד את גרושתו, שהספיקה להינשא לאחר, באמצעות תליית 'פשוטוילים', כרזות קיר כפי שהן מכונות בו'רגון החרדי, שעליהם מופיע גילוי דעת של הרב קרליץ ורבנים אחרים,¹³⁷ וממנו עולה שאסור לפנות לבתי דין רשמיים, ושבמקרים רבים הגיטין המסודרים בהם הינם גיטין

132 ראו דברי ההסבר להצעת חוק שנועדה לשנות את לשונו של ס' 7 הנ"ל: הצעת חוק לתיקון פקודת הנישואין והגירושין (רישום) (עבירה על סידור נישואין וגירושין), התשע"ה-2015.

133 תיק (י-ם) 977056/7 (לא פורסם, 9.5.2016). במקרה זה מנע ביה"ד הרשמי מבני זוג להינשא עד לביורר טיב הקשרים שהיו ביניהם טרם גירושיה של האישה, אולם הם עקפו את המכשול ונישאו באמצעות רבני העדה החרדית. וראו גם שטרנבך, לעיל ה"ש 54.

134 תיק (נתניה) 886121/1 (לא פורסם, 4.5.2012).

135 תיק (ב"ש) 1011498/1 (לא פורסם, 10.5.2015).

136 עמ"ש (י-ם) 27253-02-17 (לא פורסם, 19.3.2017). עובדת היותו של האדם חרדי עולה ממקום מגוריו הנזכר בפסק הדין.

137 להלן ליד ה"ש 156.

מעושים, כלומר גיטין שניתנו שלא מרצונו של הבעל ובמרבית המקרים ייחשבו כמשוללי תוקף (ולכן גם הגט שסודר להם אינו תקף והאישה חיה באיסור עם בעלה השני). במקרה אחר נאלץ בית הדין הגדול להבהיר את נימוקיו לפסק דין שבו כפה על הבעל גט, אולם הבעל החרדי הוציא לעז על כשרותו והאישה שבה לבית הדין והציגה בפניו את בעייתה.¹³⁸ אציג את הדברים באמצעות ציטוט מדברי האישה ובית הדין. לדברי האישה היא "שייכת לקהילה שלפני שייסכמו להשתדך איתי ילכו לשאול את הגר"נ קרליץ שליט"א". כדי להוכיח שהגט שניתן היה כשר היא מבקשת מבית הדין "לכתוב את הנימוקים לכפיה וכו'". וזה הרבה יכול לעזור לי להוציא אותי בעז"ה סופית מהמצב בו אני נתונה". בית הדין נותן לה את מבוקשה וכותב פסק דין שכל כולו מיועד בעצם כדי למנוע ביקורת של גורמים רבניים שאינם קשורים לתיק. הוא מסיים את דבריו באיום הבא: "וכל המוציא לעז על הגט מכניס עצמו בחרם הקדמונים ובראשם רבינו תם זיע"א. 'והמטים עקלקלותם יולידם ה' את פועלי האון, ושלוש על ישראל' [תהילים קכה 5]."¹³⁹ הדיין שכתב את פסק הדין התייחס למקרה זה גם במקום אחר, ובו נקט מילים חריפות יותר כנגד דייני בד"ק: "לפני כשלוש שנים הוציאו לעז חמור על גט שנמסר בבית"ד הגדול [...] והם מתוך גסות הרוח שבהם לא חשו לנפשם והמשיכו בהטלת הדופי בכשרות הגט".¹⁴⁰

העובדה שבתי דין פרטיים מסייעים בידי גברים, לרוב חרדים, לטעון שהגט שסודר עבורם בבית הדין הרשמי הוא 'גט מעושה' ופסול, עולה גם ממקורות נוספים. כך נדרש הרב צבי יהודה בן-יעקב מבית הדין האזורי בתל-אביב להוציא פסק דין חריג ובו, לאחר ציטוט ההלכה שאסור להוציא לעז על הגט, איום בנקיטת סנקציות לפי פקודת ביזיון בית משפט למי שיעז לעבור על הצו שהוציא בית הדין "האוסר הוצאת לעז או ערעור על הגט בכל דרך שהיא – בכתב או בע"פ – ובכל דרך שעשויה לגרום נזק או הטורדה כלשהי לאשה או למקורביה".¹⁴¹ הרקע לצו חריג זה הוא העובדה שהגבר, אשר טען כי נכפה שלא כדין לתת את הגט, ניסה לערב לטובתו דיינים בכירים בבד"ק אשר יקבעו כי הגט אכן פסול. אב בית דין נוסף בתל-אביב אשר סבל מהתערבותם של בתי דין פרטיים כנגד פסקי הדין שלו, הוא הרב חיים שלמה שאנן, אשר כיהן בעצמו בבית דין חרדי פרטי.¹⁴² ובכל זאת לא נמנע מלמתוח ביקורת חריפה על התערבות זו.¹⁴³ הרב מציג כיצד התערבו דיינים פרטיים בפסקי

138 ציון בווארון, שו"ת שערי ציון, ח"ג רסח (התשע"ה). הציטוטים מדברי האישה לקוחים מעמ' רסט, שם.

139 שם, בעמ' רעה. על חרם רבינו תם שלא להוציא לעז על גיטין ראו שולחן ערוך, אבן העזר, קנר כב; אברהם ריינר "תקנה, הלכה ומה שביניהן: הלכות גטין לרבנו תם כמראה חברתית" תרכ"ץ פב 139 (התשע"ד).

140 ראו דברי הרב בווארון בתיק פ"ת 0761-68-1 (לא פורסם, 22.7.2009). פסק הדין מופיע אצל דוד מלכא "התערבות בתי דין פרטיים בבתי הדין הרבניים" כנס הדיינים – התשס"ט 115, 143 (אברהם צבי שינפולד ושמעון יעקבי עורכים, התש"ע) (להלן: מלכא).

141 תיק (ת"א) 352036/24 (לא פורסם, 25.4.2013). עובדות המקרה הובהרו לי על ידי הרב בן-יעקב, בדואר אלקטרוני (13.3.2017).

142 ראו לעיל ה"ש 9.

143 חיים שלמה שאנן "כבוד הדיין – לציבור, לבתי המשפט, לבתי דין פרטיים" כנס הדיינים – התשס"ט 106, 112-114 (אברהם צבי שינפולד ושמעון יעקבי עורכים, התש"ע).

דין שנתן, לרבות בדיני משפחה, ולולו בכתי הדין הרשמיים וכינו את דייניהם "כולם אפסים", וחתמו "על פשקוויל נגד בית-הדין שלנו". לדבריו ישנם "עוד מקרים רבים [של ניסיונות התערבות בפסקי הדין הרשמיים, ע"ר] והדברים ידועים [...] עלינו להקפיד על כבודנו, אין לנו דבר נגד בתי דין פרטיים, אבל אם בתי דין פרטיים אינם מכבדים אותנו, וחושבים שהם מעלינו, ודאי שאין עלינו לעזור להם". ייתכן שהמשפט האחרון קשור לנסיבות שהביאו לשינוי המדיניות כלפי אישורי הגיטין של בד"ק.¹⁴⁴

יש להבין את בסיס טיעונם ההלכתי (וכאמור, איני טוען שבבסיס המחלוקת עומדים רק חששות הלכתיים 'טהורים') של בתי הדין הפרטיים כנגד דרכי הפעולה של אלה הרשמיים במקרים שונים של סידור הגט. ניתן לצייר זאת כטיעון של חשש מגיטין מעושים, טיעון המורכב משלושה נדבכים: 1. סמכויות האכיפה שנתנה המדינה לבתי הדין שלה, ובמיוחד היכולת לעצור גברים סרבנים ולאיים עליהם במאסר ממושך, עשויות להפוך את הגט ל'גט מעושה'¹⁴⁵; 2. ישנם דיינים רשמיים שאינם מהססים להשתמש בסנקציות גם במקרים שאינם 'קשים' מספיק כדי לאפשר בהם כפיית גט;¹⁴⁶ 3. בתי הדין הרשמיים נתונים לחץ חיצוני מעצם היותם בתי דין במערכת מדינתית. עליהם להתחשב בפסקי דין של בתי משפט, הם כפופים לביקורת בג"ץ, ואף מופעל עליהם לחץ לסדר גיטין בכפייה על ידי ארגונים אזרחיים שונים, כגון ארגוני נשים.

כך, בית דין פרטי בירושלים שנכנס לאחרונה לתחום סידור הגיטין מציג את כלל הגיטין ה'רשמיים' כבעייתיים גם מסיבות אלה:

[...] המשחיתים מהציבור הכללי ובתי דיניהם הרשמיים שהחלו לכרסם בקולות שלא שערום רבותינו כל גדולי הפוסקים מדורות עולם בעניני גיטין ככפיה במקומות שלא נפסק בשו"ע שיש לכוף; בסנקציות הפוסלות את הגיטין; בנקיטת מצווה להקל בעגונות שאינן במקום עיגון על פי הדין; בהטלת חובות כספיים על המגרשים לפי רוח החוק האזרחי המתחדש והמשתנה בלי שום עקרונות יציבים נגד ההלכה המקובלת בתורה ועוד (אשר תוצאות לחץ ממוני זה הן ריבוי וזירוז גיטין שלא בהסכמה כדיון). כל זה מרוב לחץ התיקים המרובים הממתנינים בבתי הדין הכלליים וגם מחמת אימת התקשורת וארגוני הנשים והבג"ץ עליהם ועל התנהלותם.¹⁴⁷

144 לעיל ה"ש 53.

145 המקרה הנפוץ והקשה יותר הוא כמוכן המקרה שבו הבעל מסרב לגרש את אשתו. עם זאת, ישנו גם מקרה שבו התערב דיין בבית דין פרטי וקבע כי אסור היה לביה"ד הרשמי לכוף אישה חרדית להתגרש ואסור היה לו לתת לבעלה היתר נישואין. ראו צבי גרטנר "תביעת נזיקין מאשה המסרבת לקבל גיטה" פסקי דין בית יצחק (התשע"ה). המקרה שעליו הוא מדבר נדון בהרחבה בתמ"ש (שלום ת"א) 10-35371-02 א.א.ל.ב. נ' ח.ב. (פורסם בנוב, 11.10.2011).

146 לדבריו של דיין א', רצונם של דיינים אזוריים להתקדם לבית הדין הגדול גורם להם לנסות לפתור תיקים קשים של עגינות גם בדרכים בעייתיות מבחינה הלכתית.

147 לעיל ה"ש 11. וראו לעיל ליד ה"ש 66, שם ציינתי בעיות נוספות שהוא מוצא בגיטין אלה.

אכן, במקרה ספציפי לא היסס בית דין זה לדון בבקשתו של גבר אלים שנשלח למאסר ונתן גט בבית הדין הרשמי, ולאחר מכן טען כי מדובר ב'גט מעושה'¹⁴⁸. הגבר אף "מציג מאמר של אחד מדייני ביה"ד הגדול שהשתתף בדיון הנ"ל, ובו הוא מקל ראש בכפיה על הגט"¹⁴⁹. לדבריו של בית הדין, אכן ישנם דיינים, ובכללם הדיין שכתב את המאמר הנזכר וזאת "כדי לרצות את ארגוני הנשים הריפורמיות", המסדרים גיטין פסולים ומסכנים בכך את "כל הישוב רחמנא ליצלן".

בית דין נוסף, שככל הנראה הוקם לאחרונה (בר"ץ 'שערי שלום' מהעיר בית שמש), פרסם גם הוא בקיץ 2017 פסק דין חריף ביותר.¹⁵⁰ בית הדין כותב כי פנתה אליו 'קבוצת רבנים' והעלתה טענות חמורות כנגד כשרות גט שנתן בעל לאשתו. לדבריהם, בית הדין הרשמי כפה על הבעל לתת גט שלא כדין באיומי מאסר ותוך שהוא מסתמך על ראיות בעייתיות. יתר על כן, האישה לא הסכימה לוותר על זכותה לקבלת רכוש בניגוד להלכה, "על פי בג"ץ בבלי הידוע לשמצה", וכן על חוב מזונות שנוצר "כתוצאה מכך שהרימה יד בתורת משה רבנו ופנתה לבית משפט למשפחה"¹⁵¹. בית הדין אינו מהסס לפסוק בנושא זה ובתוך כך להביע את עמדתו על כלל בתי הדין הרשמיים ונחיתותם לבתי הדין הפרטיים:

לאור טענותיהם של קבוצת הרבנים הנ"ל, המגובות במסמכים רבים [...] מחליט בזאת בית הדין לאסור על האשה מרת [...] שתחיה להינשא לשום אדם, וכן לאסור לכל אדם לישאנה, עד לביורר כשרות הגט בבית דין צדק שאינו מחויב להכרעות בג"צ, כגון בר"צ בני ברק של הגר"נ קרליץ או בר"צ חניכי הישיבות.¹⁵²

גם דייני בר"ץ ובר"ק חתומים על גילויי דעת חריפים השוללים באופן נרחב את כשרות הגיטין בבתי הדין הרשמיים. כמה מהם רוכזו בספר עב כרס שהופץ בשנים האחרונות בריכוזים חרדיים.¹⁵³ כך חתומים הרב נסים קרליץ ודיינים נוספים על גילויי דעת משנת 2012 הנושא את הכותרת:

148 פסקי דין בדיני ממונות ובכירור יוחסין מבית דין ירושלים לדיני ממונות ולכירור יוחסין יד, תרע"ה (התשס"ט). הציטוטים בהמשך הפסקה לקוחים מעמ' תרע"ו.

149 שם. ניתן לשער שהכוונה היא למאמר: שלמה דיכובסקי "דרך השיפוט הראויה בבתי הדין הרבניים" תחומין כח 19 (התשס"ח) ובפרט לעמ' 22-25, שם. לביקורת חרדית חריפה ביותר על מאמר זה ועל מאמרים ופסקי דין של הרב דיכובסקי העוסקים באכיפת פסקי דין לגירושין ראו יהושע זאב זנר נתיבי השידוך 581-648 (התשס"ט).

150 פסק הדין, הנושא את התאריך כ"ו תמוז תשע"ז, פורסם באתר כל הזמן תחת הכותרת "צו מניעה להיתר נישואין" <https://goo.gl/v8Qsaa>.

151 הכוונה היא לאיסור ההליכה לערכאות של גויים. ראו לעיל ה"ש 91.

152 על בית דין פרטי זה ראו לעיל ה"ש 9.

153 **משפטי ישראל: איסור הליכה לבתי משפט ולבתי הדין הרבניים הפועלים לפי חוקי המדינה** (התשע"ג) (להלן: **משפטי ישראל**). ספר זה מכיל מאות עמודים של טיעונים חריפים כנגד בתי הדין הרשמיים ופסקי הדין שלהם. ספר זה בעייתי ביותר וספק מה הייתה השפעתו. ככל הנראה, מחברו – ששמר על עילום שם – היה סרבן גט בעצמו ופעל ממניעים שאינם לשם שמיים בלבד. כך אמרו לי הרב בן-יעקב (לעיל ה"ש 38) וכן הדיין ב'. ראו עוד: אסף אשכול קונטרס אויבנו פלילים 18, הערה 56 (התשע"ה). הספר הותקף באופן חריף על ידי דיין ביה"ד הגדול, הרב אברהם שרמן במאמרו שנתפרסם ללא כותרת בספר **משנת יוסף** 149, 189-199 (יהודה בן דוד עורך, התשע"ו). עם כל זאת, הרב שרמן לא טוען שגילויי הדעת של דיינים

”דעת תורה – איסור הליכה לערכאות ולגורמי שלטון”.¹⁵⁴ בתי הדין הרשמיים אינם נזכרים שם במפורש, בניגוד לבתי המשפט, ההוצאה לפועל והמשטרה, אולם הסעיף הרביעי רומז אליהם בצורה ברורה למדי:

ד. בכל סכסוכים אישיים ומשפחתיים (ירושה וכדומה) חובה להתדיין רק בבתי-דין של יראים וחרדים, הדנים אך ורק ע”פ תורתנו הקדושה. וכתב החזון איש שם, שבי”ד שיסכימו לחוקי העמים או יחוקקו חוקים שלא כדין התורה אין זה בכלל פשרה, והרי הם מחללים את התורה [...]”¹⁵⁵.

כשנה לאחר מכן נאמרים הדברים בצורה מפורשת יותר.¹⁵⁶ בתמוז תשע”ג הוציאו שלושה מדייני בר”ק גילוי דעת נגד כפיית גט, הפותח בכך ”שהתרכו לאחרונה גיטין פסולים מדאורייתא הגורמים איסור אשת איש וריבוי ממזרים”. לדבריהם מדובר הן על מקרים שבהם יש איומי מאסר והן על מקרים שבהם יש ’אונס ממוץ’, כמו במקרה של ’אשה הפונה בתביעה שלא כדין נגד בעלה, כתביעת כספים, מזונות, חלוקת רכוש וכדומה, ובתמורה לביטול התביעה, הבעל מסכים לתת לה גט”. ברור שהדבר מכוון כנגד בתי הדין הרשמיים אשר מלבד הסנקציות שהם רשאים להטיל, הם גם מחויבים לפסוק בעצמם בענייני רכוש על פי חוק יחסי ממון שכמובן אינו תואם להלכה,¹⁵⁷ וגם מנהלים דיון בגט כאשר הנושאים הנלווים לתביעת הגירושין מתבררים בבית המשפט לענייני משפחה, מה שכמובן עלול לקפח את זכויותיו של הבעל על פי ההלכה.¹⁵⁸ אכן, לאורך שנים טוען הרב משה שטרנבוך מהבד”ץ כי תביעת מזונות בבית המשפט עלולה להביא ל’גט מעושה’.¹⁵⁹ לגילוי הדעת של דייני הבד”ק מתשע”ג נוספו שני קטעים, ותחתם חתימות של רבנים בכירים ביותר, כגון הרב קרליץ, הרב חיים קנייבסקי, הרב שמואל אויערבך והרב שמואל ואזנר. נאמר בהם כי יש ללכת ”רק לבתי דינים החרדים לדבר ה’, ולא ללכת ל’בתי-דין’¹⁶⁰ המושפעים מחוקי הערכאות שבמדינה”, וכי ”חובה על הנצרכים לכך, ללכת רק לבי”ד שאינו מושפע כלל מפסקי הערכאות, ואף אם כרוך בזה שלצורך הרישום בשלטונות יצטרכו גט נוסף”. גילוי

פריים חשובים המופיעים בספר זויפו. אכן, חלקם פורסמו גם בכמות אחרות. לגבי הרב שרמן

ראו גם להלן ליד ה”ש 170.

154 משפטי ישראל, שם, בעמ’ 9.

155 שם.

156 שם, בעמ’ 6. ראו גם קונטרס לא יבא ממזר בקהל ה’ (ללא שם מחבר, מקום ושנה). עותק שמור אצלי.

157 לעיל ה”ש 93.

158 רוב מוחלט של התביעות הנלוות לגירושין מתבררות היום בבתי המשפט למשפחה ולא בבתי הדין. לא מיותר לציין כי בעבר טענו גם דיינים חשובים בבתי הדין הרשמיים כי תביעת מזונות בבית המשפט עלולה לפגום בכשרות הגט, ואף כי ביה”ד צריך להימנע מלסדרו. לכל האמור כאן ראו עמיחי רדזינר ”לא המדרש עיקר אלא המעשה: על סידור גיטין לאחר תביעות נזיקין ועל מדיניות הפרסום של הפסיקה הרבנית” משפטים מה 5, 62–67 (2015) (להלן: רדזינר ”על סידור גיטין”).

159 למקורות ראו רדזינר ”על סידור גיטין”, שם, בעמ’ 62, ה”ש 249.

160 הגרשיים במקור. הכוונה כמובן לטעון כי המוסדות הללו מכנים עצמם בשם ’בית דין’ אך אינם ראוים לתואר הלכתי זה.

דעת זה התפרסם בשנית בשנת תשע"ז ונוספו לו חותמים נוספים, בהם רבנים שוודאי אינם שייכים לאגף הקיצוני של היהדות החרדית.¹⁶¹

גם אם, כאמור, הרוב המוחלט של בני החברה החרדית מתגרשים במערכת הרשמית, עדיין לא ניתן להקל ראש במשמעות החמורה של גילויי הדעת הללו מטעמם של דיינים בכירים ביותר בעולם החרדי. אכן, גם אם בפועל לא היו מקרים רבים של הטלת ספקות בכשרות הגיטין הרשמיים, הרי שגילויי הדעת למעשה 'מזמינים' גברים שמסיבות של סחטנות, נקמנות או סיבות אחרות מעוניינים להטיל ספק בכשרות הגט שנתנו וכך להטיל אימה על נשותיהם לשעבר. מעבר למקרים שנוכרו בראש תת-הפרק דנן, התפרסמו מקרים אחרים שבהם נעשה שימוש בבתי דין פרטיים למטרה כזו. כך, במקרה שבו ברח סרבן גט לארצה"ב ושם נתן גט שלאחר מכן נטען כי הוצא ממנו באלימות.¹⁶² הגט אושר בבית הדין הרשמי (לטענת המערערים, "כנראה בלחץ 'מחלקת העגונות' של הרבנות הראשית"). או אז פנו מקורבי הבעל לשורה של בתי דין פרטיים, בהם בד"ץ ובר"ק, וכולם קבעו שהגט אינו שווה מאומה. יתר על כן, לאחר שנישאה האישה בשנית, יצא גילוי דעת נוסף (הנושא את התאריך טבת התשע"ד), בחתימת דייני בד"ק, בית הדין של הרב ואזנר ובית דין פרטי נוסף המודיע כי מכיוון שהיתרה של האישה פסול, וניתן על ידי "אנשים חטאים ומשוחזים עוקרי התורה והדת, ובראשם חבר הפושעים של 'הרבנות הראשית לישראל'", הרי שהאישה חייבת לצאת מבעלה השני, ואם יהיו להם ילדים הרי שהם ייחשבו לממזרים.

ייתכן שהמקרה הידוע ביותר הממחיש את המאבק שבו אנו עוסקים, כמו גם את מצוקתם של הדיינים הרשמיים והעובדה שחלק מהם חוששים לצאת כנגד בתי הדין הפרטיים, הוא המקרה הבא.¹⁶³ מדובר היה בגבר חרדי שסירב לתת גט זמן רב אף שהתקיימו כנגדו עילות גירושין חמורות הכוללות אלימות פיזית ונפשית.¹⁶⁴ לאחר הליכים מרובים החליט בית הדין האזורי בפתח תקוה להפעיל כנגדו סנקציות. הבעל פנה לבד"ק וזה ניהל מעין הליך גירושין מקביל וקבע כי הבעל אינו חייב לתת גט לאשתו, משום שהוא מתנה את הגט בתנאים כלכליים סבירים שעל האישה להיענות להם אם היא רוצה לקבל את גיטה.¹⁶⁵ בית הדין האזורי דחה את פסקו של בד"ק תוך שהוא מותח עליו ביקורת חריפה, ואף החמיר את הסנקציות והטיל מאסר על הבעל, דבר שהביא אותו לתת גט.¹⁶⁶ או אז התברר כי ככל

161 משה ויסטוך "חשיפה: גילוי הדעת שמכריז מלחמה על בתי הדין הרבניים" כיפה 6.7.2017 <https://goo.gl/S81Npn>

162 תיאור המקרה וגילויי הדעת הרבים שיצאו כנגד כשרות הגט מובאים בקונטרס, לעיל ה"ש 156. אתרי האינטרנט החרדיים עסקו רבות בפרשה זו. ראו למשל <https://goo.gl/v7UBmc>.

163 את התיאור המפורט ביותר שלו פרסם הדיין הרשמי שעסק בתיק זה, ובו הובאו פסקי הדין בפרשה זו. ראו מלכא, לעיל ה"ש 140. לתיאור המקרה מן הצד של בד"ק ראו יהושע זאב זנד בניית הבית 599-656 (התשע"ב); עם לבדר ישכון 546-556 (התשע"ד).

164 ראו אחד מפסקי הדין הראשונים בענייננו: תיק (פ"ת) 1-21-4927 (לא פורסם, 13.7.2005).

165 מלכא, לעיל ה"ש 140, בעמ' 133, 135. על יכולתו של בעל המחויב בגט להתנותו בתנאים כאלה ואחרים, גישה שמקובלת גם ברבים מבתי הדין הרשמיים, ראו עמיחי רדזינר "מעגנת את עצמה": על התניית מתן הגט ועל חדשנות הלכתית" הלכה ומשפט: ספר הזיכרון למנחם אלון 607 (אריה אדרעי ואח' עורכים, 2018).

166 מלכא, שם, בעמ' 147.

הנראה תכנן הבעל לתת גט אך ורק כדי להשתחרר ממאסרו, ולאחר מכן לטעון כי הגט שנתן היה מעושה ולכן חסר תוקף.¹⁶⁷ לבית הדין הגיע מכתב מבר"ק שבו נכתב כי הגט בטל ומבוטל, ואם האישה תינשא הרי שבניה יהיו ממזרים, על מכתב זה חתמו גם הרבנים קרליץ, קנייבסקי, אויערבך ושטרנבוך. לאחר מכן נשלחו עוד שני מכתבים המדגישים "שכבר הורו גדולי הפוסקים" כי מדובר בכפייה שלא כדין, האישה היא אשת איש ובניה עתידים להיות ממזרים.¹⁶⁸ בית הדין הגיב בצורה חריפה ביותר כנגד ההתערבות של בר"ק שלדבריו כלל אינו מודע לעובדות שבתיק. הגדיל לגנות אב בית הדין האזורי, הרב ציון בוארון, שכינה את דייני בר"ק: "אנשים ריקים מתורה ויראת שמים", וטען שכל מטרתם היא הכפשת בתי הדין הרשמיים ומלחמה בהם ואין להם כל עניין אמיתי בשאלת כשרות הגט. לדבריו, לא מדובר במקרה הראשון, אולם בתי הדין חששו עד כה להתעמת עם דייני בר"ק. כעת, נדרשת לדבריו המערכת הרשמית "לטכס עיצה כיצד לבלום את המעשים הנלוזים והחמורים האלה".¹⁶⁹ אולם מקרה זה מעלה כאמור בעיה נוספת. בעת שהגיע התיק לבית הדין הגדול, חשש אחד מדייניו, הרב אברהם שרמן, להתעמת עם דייני בר"ק ולא גיבה את בית הדין האזורי. לדבריו: "כל עוד שהמחלוקת בין בתי הדין וחכמי התורה לא תפסק, אפילו אם ביה"ד דפ"ת יבצע את פסק דינו והבעל יתן גט פיטורין מתוך כפיה שלא להיכנס למאסר, עדיין בפועל האשה לא תשתחרר מעגינותה".¹⁷⁰

דייני האזורי נדהמו מגישה זו וכתבו שהרב שרמן בעצם מעודד סרבני גט להביא חוות דעת מבתי דין פריטיים ובכך לשתק את עבודת בתי הדין הרשמיים ולמנוע מהם לסייע לעגונות.¹⁷¹ עוד הציע הרב שרמן הצעה, שאותה מגדיר בית הדין האזורי הצעה שאינה מעשית ואינה נכונה הלכתית, ולפיה יש להעביר את המקרה להכרעת "גדולי פוסקי ומורי ההוראה שבדור",¹⁷² ובכך למעשה לעקר את סמכותו של בית הדין הרשמי אשר הוא מכהן בערכאה הגבוהה שלו(!).

מדוע פעל כך הרב שרמן? הוא עצמו ענה על שאלה זו, באותו כנס שבו נשא הרב מלכא את דברי הביקורת שלו.¹⁷³ נאמן לשיטתו שלפיה בית הדין הרשמי כפוף לגדולי ישראל (ובכללם הרב נסים קרליץ),¹⁷⁴ הוא קובע כי במקרים שבהם יש מחלוקת בעניין החמור של כפיית גט שיש לו "השלכה לכל כרם בית ישראל, לשמירתו מפני התרת אשת איש לעלמא בגט מעושה", בית הדין הרשמי חייב להכפיף עצמו "לפסיקתם של גדולי ופוסקי דור".

- 167 שם, בעמ' 151.
- 168 שלושת המכתבים פורסמו במשפטי ישראל, לעיל ה"ש 153, בעמ' סו-סז. בעמ' שסח מופיע מכתב נוסף של הרב קנייבסקי הממוען לביה"ד האזורי ומוזהר אותו מפני סידור הגט.
- 169 מלכא, לעיל ה"ש 140, בעמ' 154-155.
- 170 שם, בעמ' 115-116.
- 171 שם, בעמ' 117.
- 172 שם, בעמ' 158.
- 173 אברהם שרמן "סמכותם היחודית של גדולי הדור ופוסקיו בעניני גירות ועגונות" כנס הדיינים – התשס"ט 164 (אברהם צבי שינפלד ושמעון יעקבי עורכים, התש"ע).
- 174 שם, בעמ' 167-168. מדובר באחד מפסקי הדין שבהם קבע הרב שרמן שיש להטיל ספק בגיורים של בתי הדין המיוחדים לגיור, משום שדייניהם אינם מציינים לגדולי הדור, ראו לעיל ה"ש 70. בכונתי לשוב ולעסוק בגישתו של הרב שרמן במקום אחר.

במילים אחרות, הרב שרמן לא רק שאינו מונע את התערבותם של בתי הדין הפרטיים, אלא אף מעניק לה גושפנקה, לפחות בדיעבד. כפי שציין הרב מלכא, גישה זו עלולה לעודד סרבני גט לפנות לסיועם של בתי דין פרטיים, ולהסתייע בהם להוצאת לעז על גיטי בית הדין הרשמי. כפי שראינו, מקרים כאלה בהחלט אירעו בציבור החרדי.

דברי סיום

במאמר זה הצגתי את מערכת היחסים המורכבת שבין בתי הדין הרשמיים לבין בתי הדין הפרטיים. העובדה שדין הנישואין והגירושין בישראל הוא דין דתי אינה מאפשרת לקבוע אפריורית שאין תוקף לגט שנעשה על פי ההלכה בבית דין שאינו רשמי, וגם נקיטת סנקציות פליליות כנגד בתי הדין הפרטיים לא נראית סבירה במיוחד. זאת ועוד, חלק מן הדיינים הרשמיים משתייכים לעולם החרדי והמחיר שהם עלולים לשלם אם יצאו כנגד דייני בתי הדין הפרטיים גבוה למדי, מה גם שחלקם מעריכים את מעמדם ההלכתי של הדיינים הפרטיים ולא ירצו לצאת נגדם.¹⁷⁵ עם זאת, דומה שלא ניתן להשלים עם התופעה של הטלת ספק בכשרותם של גיטין שניתנו בבתי הדין הרשמיים, ומן הראוי שרשויות המדינה תטפלנה בחומרה במקרים אלה, למשל באמצעות הכלי של ביזיון בית משפט.¹⁷⁶ מובן שגם הפתרון הקיים היום כדי לקבל הכרה רשמית בגיטין הפרטיים – ולפיו המתגרשים בבד"ץ נדרשים לאישור בית הדין הגדול והמתגרשים בבד"ק נדרשים לגט נוסף – אינו אהוד על גורמים שונים בעולם החרדי, מכיוון שהוא עדיין משדר מעין עליונות של בית הדין הרשמי על פני זה הפרטי ומחייב אנשים שאינם מכירים בו להופיע בפניו. לא נתפלא אם כן למצוא גורמים בעולם החרדי המשתוקקים להפרדת דת ממדינה. כך הרב לוין המציג את המצב בגולה כטוב מזה ש'בגלותנו' בארץ ומשווה את הליך הגירושין בבתי הדין הרשמיים לזה שבבתי המשפט בחו"ל, לא פחות:

ואף אם במצב החוקי הנוכחי בגלותנו במדינה אין הרשויות החילונית מאשרות את נפקות הגיטין של בתי הדין הנפרדים, ועדיין יש אילוץ לערוך גט נוסף שיהיה חוקי לרישום המצב האישי בת"ז ובמשרד הפנים, ראוי לא להתעצל בזה למרות הטורח שנדרמה בכפילות לכאורה ולערוך מלכתחילה שני גיטין הראשון בבית דין פרטי שמקפיד על כל תג בהלכה להתגרש בו לפי דין השו"ע, והשני כבי"ד ממשלתי לצאת כורח החוק, ולנהוג כאחינו שומרי המצוות בתפוצות הגולה במדינות שיש הפרדת דת מהמדינה אשר רגילים לערוך פירוד אזרחי בערכאות בנוסף ובנפרד מהגט ההלכתי.¹⁷⁷

175 לדעתי כך ניתן גם להבין את התעלמותם של חלק מן הדיינים הרשמיים מן ההוראה של נשיא ביה"ד הגדול ולפיה הם אינם יכולים לאשר גיורים פרטיים על דעת עצמם. ראו דו"ח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 31, בעמ' 193-194. שמא לא מקרה הוא שבראש ההרכבים שיצאו כנגד גיורי בד"ק, לעיל ה"ש 134-135, עמדו דיינים מהציונות הדתית.

176 כפי שעשה הרב בן-יעקב, לעיל ה"ש 141.

177 לעיל ה"ש 11, בעמ' 9-10.

רב מבני ברק, המוגדר 'אחד מחשובי האברכים העוסקים בענייני יוחסין', כותב בעניין זה לחה"כ ישראל אייכלר; הרב מפרט, מנקודת מבטו, את העימות בין בית הדין בפתח תקווה לבין בד"ק שתואר בסוף הפרק הקודם, ומסיים את דבריו כך:

הפתרון המועדף [של הבעיה הכללית הנ"ל] הוא פתיחת שוק בתי הדין האורתודוקסיים ונתינת גושפנקא חוקית לכל המתעסקים בענף זה [...] במילים נרדפות: לבטל את מונופול הרבנות [...] מבלי לכופף את בתי הדין החרדיים לקבל אישור על כל מסמך מהרבנות הראשית – דבר שלוקח אותנו כבני ערוכה בידיהם, בולל את הציבור החרדי עם הציבור הכללי. ואוחז בגרון את ראשי אבות בתי הדין החרדיים כקלף מיקוח לבל יתריעו גדולי ישראל על מעשיהם הבלתי הלכתיים.¹⁷⁸

כותב המכתב מודע לכך שדבריו מציעים למעשה שיתוף אינטרסים בין החרדים לבין גורמים ליברליים השואפים גם הם לבטל את מונופול הרבנות אם כי מסיבות כמעט הפוכות. הוא מבין שחברי הכנסת החרדים לא יוכלו לתמוך בהצעות 'חילוניות' אלה ב"קום עשה" כלשונו. מנגד, לא ניתן לדעתו להכחיש את הרווח שבביטול המונופול ולכן לדבריו, "הנדרש מחברי הכנסת שלנו, הוא רק להבליג ולא לקלקל". ודוק, אין מדובר כאן בכותב מן ה'עדה החרדית' השולל לחלוטין את קיום המדינה, אינו משתתף בבחירות וממילא לא יעלה על הדעת כי ינקוט ביטוי כדוגמת "חברי הכנסת שלנו".

עם זאת, דומני שלא יעלה על הדעת כי חברי הכנסת החרדים, וכלל המיינסטרים החרדי, יתנו יד להחלשת מונופול הרבנות. גם אם הם ובני ביתם אולי יעדיפו לנהל את ענייניהם בבתי הדין הפרטיים, הם לא יתנו יד למהלך שיאפשר את "פתיחת שוק בתי הדין" כך שגם בתי דין שאינם חרדיים, למשל מן הציונות הדתית, יוכלו לסדר גיטין.¹⁷⁹ זו גם הסיבה לכך שחברי הכנסת החרדים עמדו בראש המתנגדים לשינוי החקיקה מ-2013 המכונה 'חוק צהר' (על שם הארגון הציוני-דתי שהיה אחד ממניעיו של תיקון זה), שקבע כי ניתן להירשם לנישואין בכל מקום בארץ.¹⁸⁰ אין צורך לומר שמנגד הם כמובן תומכים נלהבים בקיום לשכות פרטיות חרדיות לרישום נישואין, למרות העובדה שהן מבצעות רישום נישואין לחרדים שכלל אינם גרים במקום פעילותן.¹⁸¹

צורת חשיבה זו מסבירה גם את התגובה, שיהיו שיראו כמפתיעה, של חברי הכנסת החרדים לאחר החלטת בג"ץ שקבעה כי גיורי בד"ק יוכרו לצורך חוק השבות.¹⁸² לדבריהם, הם יפעלו

178 עם לבדר, לעיל ה"ש 163, בעמ' 551.

179 על קריאה ליוזמה להקמת בי"ד כזה, ראו למשל יונתן בן הראש "בית דין אלטרנטיבי – האומנם?!", דעות 34 (התשס"ח); "צהר" לרבנות אחרת" מקור ראשון 27.5.2011.

180 ס' 2א לפקודת הנישואין והגיורשין (רישום). ראו דברי הח"כים החרדים בדיון על הקריאה השנייה והשלישית של חוק זה: דברי הכנסת מיום 28.10.2013, בעמ' 90 ואילך.

181 ראו דו"ח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 31, בעמ' 208-209. וראו דברי סגן השר בן-דהן בתשובתו לביקורת של חברי הכנסת החרדים בדיון הנזכר בהערה הקודמת, בעמ' 116-118.

182 לעיל ה"ש 7.

לחקיקת חוק עוקף בג"ץ שימנע הכרה בגיורים 'פרטיים'.¹⁸³ מדוע? הרי מדובר בגיורים של בית דין שהם ללא ספק מעריכים ביותר! את התשובה ניתן למצוא בעיתון הזרם המרכזי של הציבור החרדי-ליטאי: יתד נאמן. ביום שלאחר מתן פסק הדין הסביר מאמר פרשנות תחת הכותרת הראשית כי המטרה האמיתית של בג"ץ היא "להרוס את הגיור, להכשיר את 'גיורי' צוהר ולסלול דרך ל'גיור' רפורמי, בתעלול מסוכן. הוא לא בא בכוח, אלא כביכול להכשיר את הבר"צים החרדים, בחיוך נעים".¹⁸⁴ גם בגיליונו הבא שב העיתון לעסוק בנושא. ההסבר שלו לכך שאין לראות ולו בדל קרן אור בהחלטת בג"ץ מאיר עיניים, ומהווה ביטוי יפה לתמונת העולם של בתי הדין הפרטיים שעלתה במאמר זה:

אין ספק שהכרתה של הערכאה הארכאית הזו [=ביהמ"ש העליון, ע"ר] בחוקיותם של גיורי בתי הדין הפרטיים החרדים, גרפה לפרצי צחוק, גיחוך ולעג בעיני כל מי שמעט שכל בקדקודו: וכי בתי הדין הדנים ע"פ דיני תורה זקוקים להסכמתה של "שפחה כי תירש גבירתה?"¹⁸⁵ [...] האם מישהו פעם ביקש מהם איזושהי הכרה? ובכלל האם מי שבא להתגייר בבית דין של רבנים מומחים, הפוסקים אך ורק על פי שולחן ערוך והוסמכו על ידי גדולי ופוסקי הדורות [...] מעיף את מבטו כלל ועיקר לאשורר מעשיהם, בידי נציגיו הרעשניים של חלק זניח, אבר מדולדל, בעם אליו הם כמהים להצטרף? כלום "חוק השבות" מעניין כזה אדם? [...].¹⁸⁶

מאמר זה נפתח בזיהויו של הבר"ץ עם כשרות המזון דווקא. יפה אולי לסיים בדברים שכתב אחד ממורי הצדק של 'העדה החרדית' בבואו להציג את החיוב להתגרש בבתי דין פרטיים דווקא:

ובעת כזאת יאמר נא ישראל מה ערך להגט שיוצא מרבניהם [של בתי הדין הרשמיים, ע"ר] שהם תחת כפיה מכופרים שהוא כערכאות גויים ממש – שגם אם הוא נעשה ע"פ דין תורה, עדיין הגט פסול, ואם גם נעשה שלא כדין, אפילו ריח הגט אין בו [...] ורוב הציבור החרדי שלא יכניסו לפיהם שום דבר 'בהכשר רבנות' רק בהכשר המהודר ביותר, בעניינים חמורים אלו אינם יודעים מאומה – והולכים 'לרבנות'!¹⁸⁷

183 חיים לב "החרדים מבטיחים: נחוקק חוק עוקף בג"ץ" ערוץ 7, 1.4.2016, <https://goo.gl/cZdzAn>

184 "חיבוק" ערמומי וחונק" יתד נאמן 1.4.2016, 6. הגרשיים במקור והם כמובן מלמדים מה חושב העיתון על גיורים פרטיים שאינם חרדיים.

185 השימוש בפסוק זה כלפי מערכת השיפוט הישראלית נעשה בידי הרב יחזקאל סרנא. ראו הנ"ל, "על העצמאות" אחר האסף: מאסף זכרון לאדוננו... רבי יחזקאל סרנא תשא, תשה (נפתלי מנחם קרביץ עורך, התשל"א).

186 "שיפוט פרטי" יתד נאמן 3.4.2016, 13. מובן שהכותב ידע היטב כי התשובה לשאלות בסוף הקטע היא חיובית, הרי אותם מתגיירים הם אלה שפנו לבג"ץ... אולם מובן שחשובה לו הצגת ההשקפה החרדית ולא העובדות הפשוטות.

187 מכתב מהרב משה זאב זורגער, משפטי ישראל, לעיל ה"ש 153, בעמ' שפז. כמה גורמים שעיימם שוחחתי ציינו שהשוואה דומה עושים חלק מדייני בר"ק.

